

Szerkesztette:

Bárdi Nándor • Gidó Attila • Novák Csaba Zoltán



EGYÜTT ÉS KÜLÖN

Az erdélyi magyarok

önszerveződése

(1989–1990)

Együtt és külön.
Az erdélyi magyarok önszerveződése
(1989–1990)

DOCUMENTA ET STUDIA MINORITATUM

Sorozatszerkesztők

Horváth István
Jakab Albert Zsolt

Együtt és külön. Az erdélyi magyarok önszerveződése (1989–1990)

Szerkesztette:

Bárdi Nándor – Gidó Attila – Novák Csaba Zoltán



Nemzeti Kisebbségkutató Intézet

Kolozsvár
2014

Lektorálta

dr. Lőrincz D. József egyetemi adjunktus, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Politika-, Közigazgatás- és Kommunikációtudomány Kar, Kolozsvár

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Együtt és külön : az erdélyi magyarok önszerveződése (1989–1990) /

ed.: Bárdi Nándor, Gidó Attila, Novák Csaba Zoltán. - Cluj-Napoca :

Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților

Naționale, 2014

ISBN 978-606-8377-31-5

I. Bárdi Nándor (ed.)

II. Gidó Attila (ed.)

III. Novák Csaba Zoltán (ed.)

323.1(498)

Korrektúra: Demeter Zsuzsa

A borítóhoz használt kép Égető Albert felvétele.

(Gyertyás tüntetés a magyar iskolákért Kézdivásárhelyen, 1990. február 10.)

Borítóterv és tipográfia: Szentes Zágon

Számítógépes tördelés: Fazakas Botond

Nyomda: IDEA és GLORIA, Kolozsvár

© Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale

A kötet tartalmáért a szerzők vállalnak felelősséget, a kifejtett vélemények nem feltétlenül tükrözik az NKI és Románia Kormányának álláspontját.

Tartalom

Bevezető

A romániai rendszerváltás és az erdélyi magyarság	7
---	---

A Bánság és a Partium

Toró Tibor – Toró Tamás-Zoltán: A temesvári magyar közösség politikai önszerveződése az 1989-es temesvári események után	15
Lehoczky Attila: A kisebbségek szerepe az 1989-es forradalomban és az azt követő önszerveződésekben. Arad példája	53
Tavaszi Hajnal: Forradalom Nagyváradon 1989-ben	71
Sárándi Tamás: „... itt nem politikáról van szó, hanem nacionalizmusról”. Az 1989–1990-es események Szatmárnémetiben	95
Ákosi Zsolt: Rendszerváltás Máramarosszigeten	139

Közép-Erdély és Székelyföld

Fodor János: Az 1989–1990-es fordulat eseményei Kolozsváron	153
Novák Csaba Zoltán: Forradalom és rendszerváltás Marosvásárhelyen	191
Forró Albert: Az 1989-es rendszerváltás csíkszeredai eseményei	237
Gidó Csaba: A változás pillanatai. Rendszerváltás Székelyudvarhelyen: 1989. december 16. – 1990. május 10.	283
Sólyom István: Kisváros a forradalomban. Gyergyószentmiklós és a rendszerváltás eseményei	307
Nagy Botond: Háromszék központjának viharos fél éve, 1989. december – 1990. május	323
Tóth-Bartos András: Rendszerváltás és önszerveződés Kézdivásárhelyen, 1989. december – 1990. május	355

<i>Névmutató</i>	377
------------------	-----

Rezumát

Primele forme de autoorganizare a maghiarilor din România, 1989–1990	401
--	-----

Abstract

The Self-Organization of Hungarians in Romania 1989–1990	405
--	-----

Forradalom és rendszerváltás Marosvásárhelyen¹

Novák Csaba Zoltán

A Székelyföld és a Mezőség határvonalán elhelyezkedő Marosvásárhely az álszocializmus időszakában többféle és állandóan változó szerepet töltött be a térség életében. A kommunista párt hatalomátvétele után a város a székelyföldi pártszervezés központja lett. Marosvásárhelyen indultak az első magyar nyelvű káderképző tanfolyamok és iskolák, és az új politikai elit innen irányította a térségben elkezdett szocialista típusú átalakítást: államosítás, tanügyi reform, kollektivizálás.² A város politikai és közigazgatási életében meghatározó szerepet játszott a magyar nemzetiségű politikai elit. Azt is mondhatjuk, Marosvásárhely az újabb hatalmváltást követően is megmaradt „tipikus” magyar városnak. A második világháború után, 1945-ben mindössze 29 692 lakost regisztráltak a városban, amelyből 27 778 volt magyar és 1802 román nemzetiségű. 1948-ban 47 043 lakosa volt a településnek, 34 943 magyar és 11 000 román.³

Az 1950 után, szovjet politikai és gazdasági modell alapján berendezkedő Román Munkáspárt (RMP) az új, tartományi rendszerben is fontos szerepet szánt a városnak. Marosvásárhely lett a Maros Tartomány központja, ekkor még „átlagos” gazdasági, politikai feladatkörökkel: irányítani a térség szocialista típusú átalakítását.⁴

Az 1952-es alkotmánymódosítás során Marosvásárhely megkapta a második világháború utáni időszak első „fontos küldetését”, a Magyar Autonóm Tartomány (MAT) központja lett. A MAT-ot 1952 nyarán hozta létre az RMP legfelső vezetése, szovjet „javaslatra”, kezelendő a nemzetiségpolitikai kérdést a többségében magyarok által lakott térségben. Marosvásárhely ettől kezdve nem volt tipikus tartományközpont úgy, ahogy a MAT sem volt min-

1 A tanulmány a kolozsvári *Nemzeti Kisebbségkutató Intézet* és a *Bolyai János Kutatási Ösztöndíj* támogatásával készült.

2 A korszakra jellemző volt, hogy a kommunista párt által vezetett mozgalomhoz első lépésként a város és a térség magyar, illetve zsidó lakossága csatlakozott. 1945-ben a románok és magyarok által majdnem fele-fele arányban lakott Maros megyében a párttagok 85,49%-a volt magyar nemzetiségű, 1946-ban 83%, 1947-ben 73%, 1948-ban pedig 55%. Novák Csaba Zoltán: *Politikai átmenet és rendszerváltás Marosvásárhelyen. Adalékok Marosvásárhely 1944–1948 közötti politikatörténetéhez*. In: Pál Antal Sándor – Novák Csaba Zoltán (szerk.): *Marosvásárhely történetéből*. II. köt., Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely, 2007, 175–191.

3 Uo.

4 Stefano Bottoni: *Sztálin a székelyeknél*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2008, 21–31.

den szempontból (elsősorban etnikai sajátossága miatt) tipikusnak mondható tartomány. A 13 500 km² kiterjedésű közigazgatási egység magába foglalta majdnem teljes egészében a történelmi Székelyföldet. Lakossága 1956-ban 731 387 főből állt, amelyből 565 510 magyar nemzetiségű, 146 830 román, 3214 német, 3032 pedig zsidó volt.⁵A tartományban és Marosvásárhelyen ebben az időszakban nem folytak nagyobb méretű gazdasági beruházások.⁶A város lakossága ugyan növekedett, de a nagyobb gazdasági projektek hiányában nem következett be különösebb demográfiai robbanás. A tartomány „specifikus” jellegének is betudhatóan a város etnikai szerkezete sem változott jelentős mértékben. 1956-ban Marosvásárhelynek 65 194 lakosa volt, amelynek 73,7%-a magyarnak vallotta magát. A románok aránya 22,4% volt, ami nem mutatott jelentős eltérést a két világháború közötti időszakhoz képest sem. A MAT nem rendelkezett tényleges gazdasági-politikai autonómiával, de mivel a térségben élő magyar közösség számára hozták létre, a vezető elit, a nyelvhasználat és a kulturális élet szempontjából sajátos jogok illették meg. A legújabb kutatások azt mutatják, hogy a MAT egyfajta „kulturális üvegházként” működött a szocialista Romániában.⁷

A tartomány létrehozása után jelentősen átértékelődött Marosvásárhely kulturális szerepe, ahol jelentős mértékű „kulturakonzentráció” zajlott le. A negyvenes évek második felében, az ötvenes években létrehozott kulturális-oktatási intézmények (Székely Színház, Filharmónia, Orvosi és Gyógy-szerészeti Intézet – OGYI) újakkal egészültek ki. Országos szintű irodalmi folyóiratot (*Igaz Szó*) indítottak, megalakult a Székely Népi Együttes, az *Új Élet* képes folyóirat, az Állami Könyvkiadónak helyi kirendeltsége működött a városban. A kulturális intézményrendszer ilyen mértékű kibővítése szakembereket kívánt. Az ötvenes években több tucat magyar nemzetiségű értelmiségi költözött a városba.

Az új kulturális intézmények kettős szerepkört töltek be: politikait és nemzetiségit. Kiszolgálták az adott politikai rendszert, ugyanakkor a „progresszív kultúra” (a „haladó hagyományok”) ápolása jegyében, a városban és a térségben jelentős magyar nyelvű kulturális élet zajlott.⁸ Marosvásárhely, a politikai küldetése és megerősített kulturális intézményhálózata révén Kolozsvár mellett/után Erdély legfontosabb magyar vonatkozású kulturális központja lett. A tartományból származó vagy az ott tevékenykedő kulturális és politikai elit több tagja (Sütő András, Hajdu Győző, Király Károly, Gere Mihály) idővel fontos, országos szintű közéleti és politikai szerephez jutott. A MAT-ot és központját, fennállása alatt, politikai súlyát és számbeli arányait tekintve egyaránt, egy magyar többségű elit

5 Uo. 46–66.

6 Oláh Sándor: *A Magyar Autonóm Tartomány a Román Népköztársaságban*. In Bárdi Nándor (szerk.): *Autonóm magyarok? Székelyföld változása az ötvenes években*. Pro-Print, Csíkszereda, 2005.

7 Uo. 135–241.

8 A progresszív kultúra alatt az akkori hatalom azt a kulturális örökséget értette, amely valamilyen szinten összeegyeztethető volt a kommunista ideológiával és propagandával. A magyar progresszív kultúra nevében a város és a tartomány magyar nemzetiségű elitje olyan kulturális hagyományokat is ápolni tudott, mint pl. Bolyai -kultusz. 1956-ban vette fel az egykori református kollégium a Bolyai Farkas nevét.

vezette és a város kulturális szempontból is mindenképp „magyar dominanciájúnak” számított.⁹

Az 1956-os magyar forradalom és romániai hatásának értékelése jelentős változtatást eredményezett a román pártvezetés nemzetiségpolitikájában. Ennek következtében átértékelődött a MAT szerepe és küldetése is, amelyet 1960-ban átszerveztek. Az új közigazgatási egység, a Maros Magyar Autonóm Tartomány és Marosvásárhely többé már nem számított sajátos nemzetiségpolitikai szintérnek. A pártvezetés új nemzetiségpolitikája alapján fokozatosan felszámolták vagy átszervezték a nemzetiségi kulturális intézményhálózatokat. Az önálló oktatási intézményeket (OGYI, középiskolák) vegyes tannyelvűvé tették, és a városban működő kulturális intézményekben (folyóiratok, színház, néptáncscsoport), ahol addig nem létezett, létrehozták a párhuzamos román struktúrákat. A magyar kulturális intézményhálózat megmaradt, de jelentőset veszített önállóságából, Marosvásárhely többé már nem számított „kulturális üvegháznak.” A politikai elit szintjén is látványos változások következtek be. Az 1960-ban felfelé bukott Csupor Lajos volt a Román Munkás Párt utolsó magyar nemzetiségű első titkára a tartomány, majd később, 1968-tól a megye élén. A városi és tartományi elit esetében is érvényesült egy bizonyos nemzetiségi kontraszelekció.¹⁰ A kinevezéseknél sokszor deklaráltan vagy hallgatólagosan figyelembe vették az illető nemzetiségét is, amely révén egyre több román nemzetiségű személyt, apparátustagot neveztek ki vezető tisztségekbe.¹¹

1959-ben kezdetét vette az első nagyobb méretű gazdasági beruházás, a Vegyipari Kombinát építése, amely kihatással volt a város demográfiai helyzetére is.¹² Gyakorlatilag a hatvanas évek elején kialakult helyzetet konzerválta az 1968-ban végrehajtott közigazgatási reform.¹³ A hatvanas évek első felétől folyamatosan új lakónegyedek létesültek, újabb lendületet kapott az iparosítás, a meglévő vállalatok, üzemek jelentős részét több ezer alkalmazottat foglalkoztató nagyvállalatokba tömörítették.¹⁴

9 Magyar volt a tartomány és a tartományi néptanács első titkára. A hadsereget leszámítva, jelentős volt a magyarok aránya a különböző állami- és pártszervekben, beleértve a rendőrséget és a Szekuritátét is, a közigazgatásban és a gazdasági szektorban egyaránt. Részletesebben lásd: Bottoni: *Sztálin a székyeknél...* i. m.

10 Lásd pl. az 1968-ban létrehozott Maros megye vezetését. Novák Csaba Zoltán: *Aranykorszak?... A Ceaușescu rendszer magyarságpolitikája (1965–1974)*. Pro-Print Könyvkiadó, Csík-szereda, 2010, 313.

11 A MAT átszervezése körül a pártvezetésben nyilvánosan is felmerült, hogy a káderek szintjén is javítani kell a nemzetiségi összetételt. Erre a jelenségre hívta fel a központi pártvezetés figyelmét Balogh Edgár a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának egyik ülésén. Balogh az Azomureș Vegyipari Kombinátot hozta fel negatív példaként, ahol, a rendelkezésre álló források szerint, az is megtörtént, hogy nyilvánosan kijelentették, bizonyos állásokba nem alkalmaznak magyar nemzetiségű személyt. Részletesebben lásd: Novák: *Aranykorszak?... i. m.*, 346., Bottoni: *Sztálin a székyeknél...* i. m.

12 Gagyí József: Iparosítás és nagyváros-építés Marosvásárhelyen az ötvenes-hatvanas években. In: Pál Antal Sándor – Novák Csaba Zoltán (szerk.): *Marosvásárhely történetéből*. II. köt., Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely, 2007, 220–235.

13 Novák: *Aranykorszak...* i. m., 33–45.

14 Pál Antal Sándor: Marosvásárhely a 20. században (Várostörténeti vázlat). In: Pál Antal Sándor – Novák Csaba Zoltán (szerk.): *Marosvásárhely...* i. m., 9–38.

A hatvanas évek második felétől, mint láthattuk, a román nemzetiségű lakosság számának és arányának fokozatos növekedésével a helyi politikai és román kulturális elit folyamatosan építette ki az új, a magyar kulturális intézményhálózattal párhuzamos román intézményrendszert. A politikai közbeszédben egyre nagyobb teret kapott a pártvezetés által megfogalmazott „szocialista nemzet” és a „szocialista hazafiság” fogalmainak hangoztatása, amely, főként a nyolcvanas években, egyre erősödő asszimilációs háttértartalommal is bírt. Ennek értelmezési keretében Marosvásárhely és térsége már nem számított a nemzetiségi kérdés megoldása kulcsának és szimbólumának.¹⁵ Ez a jelenség együtt járt a város nyilvános tereinek átalakulásával. Több utcanevet megváltoztattak, egyre több, a román történelemhez és nemzeti mozgalomhoz kapcsolódó köztéri alkotás jelent meg: Nicolae Bălcescu szobra a Győzelem téren (1968), Avram Iancu lovas szobra a Rózsák terén (1978).¹⁶

A hetvenes évek második felétől kezdődően a román pártvezetés az országra nehezedő gazdasági és politikai krízisre a nemzeti, nacionalista diskurzus, a homogenizáció, az erőltetett társadalmi átalakítások fokozásával reagált. Ennek a politikai terepnek lett egyik fontos helyszíne Marosvásárhely. A város a „homogén román szocialista nemzet” megteremtésének kiemelt helyszíne lett. Az erőltetett iparosítás következtében egyre nőtt a város lakossága és ezen belül a román nemzetiségűek aránya.¹⁷ A román lakosság számának növekedésével párhuzamosan egyre inkább visszaszorult a hatvanas évekre még jellemző kétnyelvűség. A városból eltűntek a kétnyelvű feliratok, a hivatalokból kiszorult a kétnyelvűség, a marosvásárhelyi magyar elit fokozatosan kiszorult, első lépésként a fontosabb pozíciókból, majd gyakran a közigazgatás és a vállalatok középvezetői szintjeiről is.

A nyolcvanas évek végén a megye és Marosvásárhely legfontosabb politikai-közigazgatási pozícióit többnyire román nemzetiségű káderek töltötték be. 1989-ben az RKP Maros megyei tanácsának 21 tagja közül 16 volt román nemzetiségű és öt magyar. Fontos kihangsúlyozni azt is, hogy a legfontosabb politikai funkciókat (megyei első titkár, gazdasági, szervezési titkárok) többnyire román nemzetiségű káderek töltötték be.¹⁸ Egy 1990-es, a márciusi események folytán készült kimutatás szerint 1989. december 22. előtt Maros megyében összesen 204 vállalat és intézmény létezett, 605 vezetői poszttal, amelyből 470-et (77,7%) román, 132 (21,8%) esetben magyar nemzetiségű és három esetben német nemzetiségű személy töltött be. Ez a magyar nemzetiség alulreprezentáltságát mu-

15 Jó példa erre a Nicolae Ceaușescu vezette pártküldöttség 1966-os marosvásárhelyi látogatása. Részletesebben lásd: Novák: *Aranykorszak...* i. m., 185–195.

16 Pál: *Marosvásárhely a 20. században...* i. m., 24–25.

17 A különböző városi legendák szerint tudatos betelepítés zajlott a Kárpátokon túli térségből. Az eddigi szociológiai kutatások azt mutatják, hogy a román betelepülés elsősorban nem Moldvából hozta a betelepülőket, hanem a megye román többségű régióiból (Mezőség, Felső-Maros mente) és a szomszédos, román többségű megyékből (Beszterce, Fehér). Veres Valér: A belső vándorlás trendjei Romániában és hatásuk a magyar lakta megyékre. In: Bodó Barna (szerk.): *Romániai magyar évkönyv*. Kolozsvár–Temesvár, 2000.

18 *Arhivele Naționale Istorice Centrale* (Román Állami Levéltár, Bukarest), Comitetul Central al P.C.R. Secția Organizatorică, 25/1989. dosszié, 16–23. f.

tatta, amely egyébként a megye 46%-át, a megyeközpont Marosvásárhely lakosságának pedig 58%-át alkotta.¹⁹

A megyei és a városi magyar elit kiszorulásában fontos szerepet játszott az egyre erősödő, központilag támogatott és irányított nemzetiesítés. Az ötvenes és hatvanas években a román pártvezetés többnyire lehetővé tette a magyar elit számára a kettős (politikai és nemzeti)²⁰ identitás ápolását. A nyolcvanas években ez a lehetőség fokozatosan megszűnt, a központi etnokulturális, nacionalista elvárások egyre kiszorítóbbak lettek, és mindezt csak tetőzte a Románia és Magyarország közötti elmérgesedő viszony.²¹ A romániai magyar elit egy jelentős része, köztük nagyon sok marosvásárhelyi is, többé már nem találta meg helyét a román nemzeti retorikára egyre jobban támaszkodó pártban és annak kulturális intézményrendszerében. Folyamatosan következtek be a nyílt és a kevésbé nyilvános szakítások az egykori magyar káderek, értelmiségiek és a pártvezetés között, amelyek közül a városban Sütő András és Király Károly este volt a legismertebb. Az 1972-ben, a Kovászna megyei első titkári tisztségéről lemondó Király Károly Marosvásárhelyen fejtette ki a pártvezetés nemzetiségpolitikáját bíráló tevékenysége nagy részét.²² Az addig politikai szerepet is vállaló Sütő András a nyolcvanas években fordult szembe (irodalmi műveinek üzenetében, majd nyílt kritikával) a Ceaușescu-féle pártvezetéssel.²³

A Sütő, Király nevével (is) fémjelzett Maros megyei „hatvannyolcasok”²⁴ nemzetiségpolitikai (és nem ideológiai) sérelmek megfogalmazásával bíralták a párt magyarságpolitikáját. Az őket követő generáció tagjai, különböző oktatási és kulturális intézményekben tevékenykedő marosvásárhelyi értelmiségiek (Lázok János, Béres András, Gálfalvi György, Markó Béla stb.) közben személyes és

19 Közölte: Novák Csaba Zoltán – László Márton: *A szabadság terhe. Marosvásárhely, 1990. március 16–21*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2012, 17.

20 Ez alatt azt értjük, hogy a kommunista ideológia elfogadása és kiszolgálása mellett a kisebbségi eliteknek a saját intézményhálózatuk révén lehetőség adódott a nemzetiségi kultúra ápolására. Számos ilyen példa akadt az egykori MAT-ban és később, a Ceaușescu-korszak első felében.

21 A román–magyar viszony alakulásáról a nyolcvanas években lásd: Novák–László: *A szabadság terhe...* i. m., 56–61.

22 Király több nyílt levelet és beadványt fogalmazott meg és juttatott el mind a pártvezetéshez, mind a külföldi, magyarországi közvéleményhez. Részletesebben lásd: Király Károly: *Nyílt kártyákkal*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1996, 86–105.

23 Sütő András: *Szemet szőéert*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1993.

24 A kifejezést Bárdi Nándor használja arra az erdélyi politikai-értelmiségi generációra (Sütő András, Király Károly, Domokos Géza, Bodor Pál, Fazekas János stb.), amely az ötvenes évek első felében szocializálódott, a hatvanas években jutott el karrierje csúcspontjára. Az RKP ideológiai és nemzetiségpolitikai nyitása után sikeresen integrálódtak a pártstruktúrába vagy a nemzetiségi kulturális intézményhálózatba. Karrierjük a Ceaușescu-diktatúra kiteljesedésével és ideológiai fordulataival került zsákutcába a hetvenes évek végén, nyolcvanas évek elején. A hatvannyolcasokat követte a hetvenes–nyolcvanas évek új, értelmiségi generációja, amelynek tagjai kevésbé vagy egyáltalán nem integrálódtak a pártstruktúrába és az előző generációtól eltérő eszköztárral és nyelvezettel bíralták a pártpolitikát, keresték a közösségi önkifejező eszközöket. Bárdi Nándor: A romániai magyar elit csoportjainak integrációs viszonyrendszere. In: Bárdi Nándor – Simon Attila (szerk): *Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2006.

csoportos találkozások, megbeszélések, viták során keresték a lehetséges kiutat, az önkifejezés eszközeit, megpróbálták felkészülni a diktatúra esetleges bukása utáni időszakra.²⁵

Kiemelt figyelmet érdemelnek ebben a folyamatban a Tőkés László ügyéhez kapcsolódó Maros megyei és marosvásárhelyi személyek. A lelkész Marosvásárhelyen élő testvére, Tőkés András tanár rokoni kapcsolatai, de rendszerellenes megnyilvánulásai miatt is, fokozott megfigyelés alatt állt a pártszervek és a titkosszolgálat részéről egyaránt.²⁶ Kincses Előd ügyvéd 1989-ben, néhány olyan perrel a háta mögött, amelyekben esetenként az állami elnyomó szervek (milícia) túlkapásai ellen is szót emelt, pedig elvállalta, hogy Tőkés László védőügyvédje legyen.²⁷

A nyolcvanas években a gazdasági és a (nemzetiség)politikai válságot a pártvezetés a hozzá hű magyar káderek²⁸ felhasználásával, az ideológiai szigor fokozásával és a belügyi szervek nyomásgyakorlásával igyekezett megoldani. A párt nemzetiségpolitikájának kritikáját nacionalizmusként értékelő Szekuritáté egyre nagyobb nyomást gyakorolt Sütő Andrássra, Király Károlyra és a velük hasonlóan gondolkodó értelmiségiekre, akiket megfigyeltek, befolyásoltak, provokáltak, esetenként megfélemlítettek.²⁹ A magyar kérdést a román titkosszolgálat ekkor már egyértelműen nemzetbiztonsági kérdésként kezelte.³⁰ Ez a fajta megbélyegző bizalmatlanság a médiában és az általános közbeszédben, a propagandában nyilvánosan megjelent, ami tovább rontotta a magyar lakosság komfortérzetét.

A nyolcvanas évek második felében Marosvásárhelyen és Maros megyében a kialakult gazdasági és politikai helyzet miatt általános rossz hangulat uralkodott.³¹ A megye és a város magyar lakossága pedig a fent bemutatott helyzet miatt kétszeresen is elnyomva érezhette magát. A város magyar közösségében általános csüggedés, kiábrándultság, esetenként veszélyérzet volt érzékelhető, és jelentősen fokozódott a (a legális vagy illegális) kivándorlási szándék.³²

25 Novák Csaba Zoltán: Interjú Káli Király Istvánnal, Markó Bélával, Gálfalvi Györggyel, Marosvásárhely. *Nemzeti Kisebbségkutató Intézet Dokumentációs Tára* (a továbbiakban: *NKI-DT*), Kolozsvár, 1989-es Interjúk Gyűjteménye, VII. dosszié.

26 Novák Csaba Zoltán: Interjú Tőkés Andrással, 2011. november 22., Marosvásárhely. *NKI-DT*, Kolozsvár, 1989-es Interjúk Gyűjteménye, VII. dosszié, 1–10.

27 Novák Csaba Zoltán: Interjú Kincses Előddel, 2011. április 18., Marosvásárhely. *NKI-DT*, Kolozsvár, 1989-es Interjúk Gyűjteménye, VII. dosszié, 6–9.

28 A Sütő András szerepkörét átvevő Hajdu Győző 1989-ig megőrizte politikai funkcióit és küldetését.

29 Király: *Nyílt kártyákkal...* i. m., 46–65., Markó Béla: *Egy irredenta hétköznapjai*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2009.

30 Novák: *Aranykorszak...* i. m., 81–92.

31 Ezt az általános elégedetlenséget bizonyítják a Szekuritáté Maros megyei szerveinek jelentései, elemzései is.

32 A marosvásárhelyi helyzetről lásd pl. Virág György: *Napló 1988–2004*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 13–76.

Marosvásárhely lakossága etnikai összetételének változása³³

Év	Összesen	Román	Magyar	Zsidó	Német
1941	44 9333	1 756	42 087	5693	378
1945	29 692	1 802	27 778	-	46
1948	47 043	11 007	34 943	762	72
1956	65 455	14 669	48 290	1844	263
1966	86 464	24 638	60 211	776	456
1977	130 076	45 639	82 200	514	773
1992	164 445	75 851	84 493	156	558
2002	149 577	75 317	69 825	-	275

Harc a diktatúra ellen

Az első megmozdulások, december 21. és 22.

A temesvári eseményekről szóló nem hivatalos hírek hamar megérkeztek Marosvásárhelyre. Több családnak is voltak rokonai, barátai, ismerősei Temesváron, az ottani történésekről pedig a rendelkezésekre álló források alapján a Szabad Európa Rádió és különböző magyar médiumok is beszámoltak. December 17-én több katonai egységet, így a marosvásárhelyieket is, riadóztatták. A tiszteket röviden tájékoztatták a temesvári „vandál és huligán történésekről”. A hivatalos álláspont szerint a helyzet ellenőrzés alatt állt, de a feszültség egyre erősödött a hadsereg kötelékeiben is.³⁴

A diktatúra közvetlen kiszolgálói és követői december 18–20. között félelemből vagy meggyőződésből, az önámítás utolsó erőforrásait felélve ismételen kifejezték lojalitásukat Nicolae Ceaușescu rendszeréhez. December 20–21-én több intézményben és vállalatnál is elítélő gyűléseket szerveztek, amelyeken a jelenlevők (sokszor nem túl nagy lelkesedéssel) elítélték a temesvári eseményeket.

A marosvásárhelyi Prodcomplexnél pl. az üzemi pártszervezet titkárnője, Eugenia Iușan jelentette ki nyilvánosan, hogy „hogyan teljes mértékben fölháborítóknak tartja és mélységesen elítéli a hazánk és népünk ellen elkövetett kriminális cselekményeket...”³⁵ Az IPL³⁶ második váltásában dolgozó munkásoknak kötelező volt közösen meghallgatniuk Nicolae Ceaușescu beszédét. Ugyancsak elítélő nyilatkozatokat kértek a különböző kulturális intézmények munkaközösségeitől is. Az *Igaz Szó* (utólag *Látó*) és a *Vatra szerkesztőségeinek* közös gyűlésén olvasták fel a hivatalos szöveget.³⁷ A megyei pártszervek továbbá azt is elrendelték, hogy

33 Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája I.* Budapest–Csíkszereda, 1998, 35.

34 Ioan Judea: *Cumpăna lui martie. Val și ură.* Editura Tipomur, Târgu-Mureș, 1991, 7–9.

35 *Steaua Roșie*, 1989. december 21.

36 Intreprinderea de Produse Lactate (Tejfeldolgozó Vállalat).

37 Interjú Gálfalvi Györggyel, i. m., 32.

a rendkívüli helyzetre való tekintettel minden gyár és üzem szervezze meg külön az őrséget, és hogy az igazgató vagy az aligazgató minden eshetőségre számítva tartózkodjon házon belül.³⁸

A gyárakban, üzemekben a helyzet rendkívül feszült volt. A gazdasági megszorítások, a kialakult nemzetközi és belpolitikai helyzet téves leereagálásának következményei a társadalmi tűréshatárt súrolták. A különböző váltásokban, munkacsoportokban a vezető hangadók már nyíltan beszéltek az esetleges megmozdulások lehetőségéről. Az indulatokat az is gerjesztette, hogy 21-én reggel a nagyobb üzemeket újra „megszállták” a megyei pártvezetés küldöttei, hogy az emberektől kicsikarják a Temesvárt elítélő nyilatkozatok aláírását.

Szintén december 21-én, a reggeli órákban a marosvásárhelyi katonai parancsnokok utasítást kaptak arra, hogy vezényeljenek ki csapatokat a város különböző pontjaira, és akadályozzák meg, hogy a tüntető csoportok eljussanak a központba, a megyei pártszervezet székházához.³⁹ A pártszékházat és a városközpontban levő intézményeket a különböző katonai és rendfenntartó alakulatok együttesen biztosították. A hadsereget, mint mindenhol az országban, Marosvásárhelyen is váratlanul érte ez a helyzet és ez a fajta szerepkör.⁴⁰

Jellemző, hogy a megmozdulások első fázisában az üzemekben, gyárakban, kisebb közösségekben a közéleti, politikai kérdésekkel az átlagosnál többet foglalkozó személyek kezdtek el hangosan beszélni a kialakult helyzetről. A későbbi utcára vonulásban is ők voltak a hangadók, ők mentek az első sorokban. Az elégedetlenség egyre nőtt az emberek körében. Ha néhányan ki merték mondani, hogy elégedetlenek, hogy baj van Temesváron, az egyfajta öngerjesztő hatással bírt, és beindította az ellenállás reakcióját annak ellenére, hogy az emberek féltek.

A megkérdezett személyek egyértelműen elutasítják azt, hogy az elégedetlenséget, az első jelszavakat külső manipulációk váltották volna ki. Az első ügynevezett hangadók a bátrabbak, a merészebbek közül kerültek ki: „Nem is volt igazi vezetőnk, voltunk néhányan, akik kevesebb felelősséggel voltunk felruházva. Nem volt családunk, sok gyerekünk. Én amúgy is lázadóbb természetű voltam, a katonaságnál már kapcsolatban kerültem magasabb fokozatú emberekkel, így nem hatódtam meg előttem” – mesélte Sorin Moldovan, a marosvásárhelyi tüntetők egyik hangadója.⁴¹

Az egyik legfontosabb marosvásárhelyi üzemben, az Imatexben az váltotta ki elsőként a nyílt ellenállást, hogy alá akarták íratni a temesvári megmozdulá-

38 Uo.

39 Alesandru Duțu: *Revoluția din 1989. Cronologie*. Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, București, 2006, 163.

40 A hadsereg már amúgy is morális válsággal küszködött. A hetvenes évektől kezdődően a rendszer egyre gyakrabban használta fel a kiskatonákat különböző gazdasági munkák elvégzésre. Gyakran fordult elő, hogy egy rövid kiképzést követően a kiskatonákat mezőgazdasági betakarításokra, építkezésekre vagy esetenként bányákba, kőfejtőkbe vezényelték ki, ahol sokszor mostoha körülmények között kellett dolgozniuk. A hadsereg válságát a Ceaușescu bizalmatlanságából fakadó nagyméretű kádercsere is fokozta. A nyolcvanas években több, megbízhatatlannak tartott magas rangú katonai vezetőtől tagadták meg a rangfokozatban való előrelépést vagy nyugdíjazták őket. Silviu Brucan: *Generația irosită. Memorii*. Editurile Univers și Calistrat Hogaș, București, 1992, 174–178.

41 Novák Csaba Zoltán: Interjú Sorin Moldovannal, 2011. március 21., Marosvásárhely. *NKI-DT*, Kolozsvár, 1989-es Interjúk Gyűjteménye, VII. dosszié, 8.

sokat elítélő nyilatkozatot. Az első jelszavak is a Temesvár melletti szolidaritást hangsúlyozták, a Nicolae Ceaușescu- és a kommunizmusellenes rigmusok csak később jelentek meg.⁴²

December 21-én délelőtt 11 óra körül a könnyűipari gépeket gyártó Imatextől a munkások egy része a központ felé indult. Újabb tüntetők csatlakoztak hozzájuk az IRA-tól⁴³ és a szintén könnyűipari gépeket gyártó Metalotechnicától. A tömeg a katona- és rendőrkordonnal védett megyei pártbizottság elé érkezett, ahol követelték, hogy a megyei első titkár, Viorel Igrer tárgyaljon velük. A tüntetők relatív békések voltak, 1-2 kirakat betörésén kívül komolyabb incidens nem történt. Estére a tömeg megfogyatkozott, a hangadók a lakónegyedekből toboroztak utánpótlást.⁴⁴

A város központjába visszatérő tömeget katonai- és rendőrkordon fogadta. A karhatalmi szervek néhány embert kiemeltek a tömegből és elszállították, majd könnygázzal és vízágyúval próbálták szétszórni a tüntetőket, akik azonban nem hátráltak. Este kilenc körül eldőrdültek az első lövések. Egyes visszaemlékezések szerint a Grand Szálló, a Kultúrpalota és a Posta épülete környékén 70-80 tüntetőt tartóztattak le azon az estén. Többségüket a rendőrségi terepjárókba ültették és a Szekuritáté épületébe szállították, ahol többüket bántalmazták. A karhatalmi védelmi gyűrű egész éjszaka őrizte a pártszékházat. A helyi nómenklaturisták egy része és a bukaresti küldöttek a pártszékházban töltötték az éjszakát.⁴⁵

1989. december 21-én este hat marosvásárhelyi kapott halálos lövést: a 21 éves Adrian Hidoș, a 25 éves Hegyi Lajos, a 33 éves Pajkó Károly, a 30 éves Ilie Muntean, a 33 éves Bodoni Sándor és a 38 éves Tamás Ernő. A megyei kórházban 18 sebesültet ápoltak, de a sérültek száma jóval nagyobb volt.⁴⁶

A december 21-i marosvásárhelyi történésekről hivatalos jelentés készült. A katonai ügyészség szerint a karhatalmi szervek törvényszerűen jártak el, elsődleges szándékuk a tüntetők szétszórása volt, vezetőik nem adtak ki külön tűzparancsot. A jelentés szerint a halálos áldozatokat követelő sortűzekre a helyzet okozta zűrzavarban került sor. Az egyik esetben a harckocsira felmászó tüntetők okozták a balesetet, a másik esetben pedig a levegőbe, a legtöbb esetben pánikszerűen, egyéni kezdeményezésre leadott figyelmeztető lövések irányváltoztatása.⁴⁷

December 22-én reggel a helyi újságok még egyszer (utoljára) felhívták a lakosságot figyelmét arra, hogy „minden gazdasági egységben, a munkahelyeken alakítsanak harci készülségű védelmi csoportokat, hogy megvédelmezzék a köztulajdont, a rendet, fegyelmet az ország szuverenitását és függetlenségét.”⁴⁸ Reggel 6-kor a rendőrség újabb parancsot kapott, hogy le kell zárni a központot, mert újra tüntetés lesz.

42 Novák Csaba Zoltán: Interjú Hamar Alpár Benjammal, 2011. február 7., Marosvásárhely. *NKI-DT*, Kolozsvár, 1989-es Interjúk Gyűjteménye, VII. dosszié, 12–14.

43 *Întreprinderea de Reparatii Auto* (Gépkocsijavító Vállalat)

44 Novák-László: *A szabadság terhe...* i. m., 26-28.

45 Uo.

46 *Népűjság*, 1989. december 26.

47 Rezoluția Prucaturii Militare din 22. 10. 2003. Az iratot Hamar Alpár Benjamin bocsátotta a rendelkezésünkre. Az irat megtalálható: *NKI-DT*, '89-es interjúk gyűjteménye, Marosvásárhely dosszié, digitális anyag.

48 *Steaua Roșie*, 1989. december 23. 302. sz.

A reggeli órákban valóban újra tüntetni indultak a munkások, ezúttal az előző napinál is nagyobb számban. Király Károly emlékirataiban azt írja, hogy öt több gazdasági egység (Ilefor, Bórgyár, Konzervgyár) küldöttsége kérte fel, hogy csatlakozzon a tüntetőkhöz.⁴⁹ Király elfogadta a felkérést, és a tömeggel együtt érkezett meg a központba.⁵⁰ Menet közben körvonalazódtak a tüntetők első kérései: Ceaușescu lemondása, a Szekuritáté felszámolása, egyenlő bánásmód minden állampolgárnak nemzeti hovatartozástól függetlenül, általános sztrájk Ceaușescu bukásáig, szolidaritás Temesvárral. A tömeg több jelszót skandált, többnyire román nyelven: *Fără violență!* (Erőszak nélkül), *Vrem cu Timișoara!* (Temesvárral vagyunk), *Noi suntem poporul!* (Mi vagyunk a nép), *Libertate!* (Szabadságot), *Jos Ceaușescu!* (Le Ceaușescuval).

Ad hoc egy ún. forradalmárszervezet is alakult, amely a Testvériség Fórum (Forumul Frăția) nevet kapta, utalva a két etnikum közötti egyetértésre és szövetségre.⁵¹ A városközpontban Király Károly, Aurel Florian⁵² és több tüntetővezér rövid buzdító beszédet mondott. A források szerint a tüntetők néhány vezetője hajlandó lett volna tárgyalni Viorel Igreț megyei első titkárral.⁵³ Ezen információk alapján úgy tűnik, a tüntetők és azok szószólói sem bíztak abban, hogy a bukaresti pártvezetés néhány órán belül összeomlik, elképzelhetőnek tartottak egy esetleges párbeszédet a hatalom helyi képviselőivel.

A Maros megyei pártelit – akár csak az ország több részén – nagyfokú bizonytalanságról tett tanúbizonyságot a kialakult krízishelyzet kezelésében. A nagyfokú centralizáltság következtében egyértelművé vált, hogy a központi hatalom tehetetlensége dominószerűen maga alá temeti a helyi eliteket is, amelyek a hetvenes évektől kezdődő politikai mechanizmusok (káderrotáció) következtében többnyire elveszítették a helyi kötődésüket, helyismeretüket és ebből fakadóan azon képességüket, hogy adott konfliktushelyzeteket lokálisan képesek legyenek kezelni. A helyi pártvezetés, személyesen Viorel Igreț, képtelen volt bármit is tenni a megyeközpontban kialakult feszült helyzet megoldására, mechanikusan alkalmazta a telekonferencián kapott utasításokat.

Az aktivisták még 21–22-én reggel is arról próbálták meggyőzni az embereket, hogy vegyék fel a munkát. Gyűléseket szerveztek bukaresti mintára, amelyek nem egy esetben visszafelé sültek el, mert az elégedetlen munkások így csoportosulhattak és egy helyen tartózkodhattak. A helyi elit nem ismerte fel, és ha fel is ismerte, nem merte hivatalosan beismerni, hogy nem pusztán a felső pártvezetés megfogalmazása szerinti ún. idegen kémszervezetek és ügynökök kreálmányáról, revizionista akciókról van szó, hanem tényleges társadalmi elégedetlenségről, népfelkelésről.

49 Interjú Király Károllyal. Az interjút Maksay Ágnes és Novák Csaba Zoltán készítette. Az interjú a kolozsvári Video Pontes Stúdió dokumentumtárában található.

50 Király: *Nyílt kártyákkal...* i. m. 141.

51 Uo.

52 Aurel Florian Maros megyei szociáldemokrata politikus, volt politikai fogoly.

53 *Arhiva Consiliului Județean Mureș* (Maros Megyei Tanács Levéltára. A továbbiakban: *ACJM*), 36/1990. leltári szám, 6. dosszié, 60–64. f. A Nemzeti Megmentési Front Maros Megyei Ideiglenes Tanácsának (NMF MMIT) január 13-i ülése.

A diktatúra bukása, az új hatalmi szervek megválasztása és a helyzet normalizálódása

A Marosvásárhely központjában december 22-én, délelőtt kialakult patt-helyzet Ceaușescu futásának hírére oldódott fel. A diktátor meneküléséről szóló hír hallatára a helyi pártvezetők zöme amint tehetett, a pártszékház hátsó felén, a pártszállón keresztül, elhagyta az épületet. Akik maradtak, hangosítást szerveztek, beszélni szerettek volna a tömeggel.⁵⁴ Király Károly szerint Viorel Igrăș 2-3 nap múlva jelentkezett telefonon. Ekkor már Nagyenyed környékén tartózkodott. Jelezte, hogy szívesen segítene az új szervezeteknek. Király, állítása szerint, eltanácsolta ettől, jelezve, hogy fennáll a veszélye annak, hogy ha visszatér, meglincselik.⁵⁵

Fél egy körül a tüntetők egy része behatolt a pártszékházba, ahonnan könyveket, iratokat, képeket, pártcímereket dobáltak ki, amit a tömeg üdvrivalgás közepette fogadott. A bukott rendszer jelképeinek nyilvános megsemmisítése, összetörése, illetve meggyújtása, a közös könyvtépés különleges örömet okozott. A téren elhangzó kérések, jelszavak között szerepelt a sortűzért felelős személyek felelősségre vonása. Románok és magyarok közösen énekelték a *Hora unirii* (az Egyesülés órája).

A megmozdulások vezeterei és a helyszínrre érkező véleményformálók a Kultúrpalotába húzódtak vissza. Onnan intéztek beszédet a téren levő tömeghez, és elkezdődtek az első tárgyalások. Délután kettőkor nyilatkozott Király Károly, a szabadságról beszélt, és a diktátort tette felelőssé az országban kialakult helyzetért. Felkérte a pártszékházba behatolókat, hogy fejezzék be a rongálást és hagyják el az épületet.⁵⁶ A tömeg egy része a Szekuritáté épületéhez vonult, hogy kiszabadítsa a foglyokat. A Szekuritáté munkatársai, alkalmazottai különböző menekülési útvonalakon elhagyták az épületet.

A városközpontban Király után beszédet mondtak többek között: Angela Făgărășan, Aurel Florian, Man Nistor, Sütő András. Királyt, aki fél háromkor intézett beszédet a téren levőkhöz, a tömeg hangos ovációval fogadta.⁵⁷ Király után Aurel Florian beszélt a Szociáldemokrata Párt nevében. Ő is üdvözölte Ceaușescu menekülését és állítólagos elfogását. Fél négykor bejelentették, hogy kiszabadították a Szekuritátéről az összes politikai foglyot. Utána beszédet intézett a tömeghez az időközben megérkezett Sütő András.⁵⁸ Sütő, akárcsak Király, két nyelven mondott beszédet. Üdvözölte a „népi forradalom” győzelmét. Felhívta a figyelmet (akárcsak az összes szónok) a rend és a fegyelem megtartására, a nemzetiségek közötti testvériség fontosságára. Sütő arra kérte az egybegyűlteket, hogy engedelmeskedjenek az új vezetőségnek, mert ezután Románia „minden fiának édesanyja lesz”, egyenlőséget fog biztosítani. Sütő után Man Nistor

54 Uo.

55 Király: *Nyílt kártyákkal...* i. m., 150. December 22-én, a délutáni órákban a tüntetők egy férfit bántalmaztak, akiről azt feltételezték, hogy ő a volt megyei első titkár.

56 Uo.

57 A marosvásárhelyi forradalmárszervezet DVD-je. Megtalálható a kolozsvári Kisebbségkutató Intézetben. Lásd: *NKI-DT*, Kolozsvár, 1989-es Interjúk Gyűjteménye, Marosvásárhely dosszié.

58 Uo. Beszédét egy kisebb szóváltás előzte meg, egy volt politikai fogoly kifogásolta Sütő jelenlétét, utalva annak politikai múltjára.

beszélt, aki szintén üdvözölte a forradalom győzelmét. A román néptől idegen, távoli országból érkező monsturnak nevezte a kommunizmust és annak végleges bukását jósolta.⁵⁹

Néhány, sebtében összeállított pontokba szedett követelést is felolvastak a tüntetők nevében: a közellátás javítása, a határok megnyitása, a benzinkvóták eltörlése, szabad karácsony megünneplése. Az új vezetőség hangsúlyosan kérte a rend, fegyelem, a közbiztonság megőrzését és határozottan elítélte a jelentkező szórványos fosztogatásokat, üzletekbe történő betöréseket.⁶⁰

A 22-i eseményeknek két kiemelkedő fontosságú pillanata volt. Az első a diktátor házaspár bukása és a megyei pártvezetés ezt követő hirtelen visszavonulása. A második fontos történés a kialakult politikai vákuum kitöltésének pillanata volt. Délután kettő körül a tüntetők vezetői, szószólói mellé megérkezett egy etnikailag vegyes értelmiségi csoport, amelyik átvette az események irányítását: Király Károly, Sütő András, Man Nistor, Aurel Florian, Mihai Sin stb. Olyan személyekről van szó, akik kellő késztetéssel rendelkeztek és feljogosítva érezték magukat az előző rendszerhez való viszonyuk miatt (is) arra, hogy véleményt alkossanak, hogy beszéljenek a tömeghez, annak érdekében, hogy befolyásolják az események alakulását.

A Kultúrpalotában így összegyűlt vezetők eldöntötték, hogy létrehozzák az első listákat az újonnan javasolt vezetőkről. Ezekben a kezdeményezésekben az utcai hangadók és a megjelent értelmiségiek vegyesen szerepeltek.⁶¹ Közös meg egyezéssel Király Károlyt jelölték első számú vezetőnek (habár voltak őt ellenző szórványos bekiabálások is), helyetteseinek pedig Man Nistort és a tüntető csoportok élén tevékenykedő Sorin Moldovant.⁶²

Az így megválasztott új vezetőszev képviselői közölték Bukaresttel, hogy Marosvásárhelyen minden rendben van, stabil a helyzet. Király és Moldovan délután négy körül elment a helyi rádió stúdiójába, amely román és magyar nyelven azonnal újakezdte a sugárzást. Ugyanazon az estén megszervezték az üzletek, intézmények védelmét is, amit trikolóros karszalagos forradalmárok láttak el. A lakosság a tömbházak védelmét szervezte meg egy esetleges, a civil lakosság elleni támadás elhárítása végett.

A diverziók és rémhírek terjesztése már 22-én este elkezdődött.⁶³ Hírek jöttek arra vonatkozóan, hogy tankok közelednek a Tudor lakónegyed felől, hogy megmérgezték az ivóvizet, hogy támadás érheti a civil lakosokat. A hadsereg a visszaemlékezők szerint az első nap inkább kívülről szemlélte az eseményeket, nem avatkozott közbe, csupán a közbiztonság fenntartásában vállalt részt. A központi épületek közelében levő Park Szállóban viszont több visszaemlékező szerint néhány napig katonák állomásoztak.

Az új megyei vezetőség összeállításánál a jelenlevők figyelembe vették a térség és a város etnikai összetételét is. Így, más, magyarok által is lakott erdélyi nagyvárosokkal (Nagyvárad, Kolozsvár, Szatmárnémeti) ellentétben,

59 Uo.

60 Uo.

61 Interjú Sorin Moldovannal, i. m., 22–23.

62 Man Nistor marosvásárhelyi tanár, egykori politikai elítelt volt. Két ízben 1948–1955 és 1958–1964 között volt börtönben. A rendszerváltás idején tanárként dolgozott.

63 A rémhírek terjesztése országos jelenség volt.

Marosvásárhelyen a magyarok a megyei nemzetiségi arányoknak megfelelően voltak jelen az új vezetőségben, és a megye élén is egy magyar nemzetiségű vezető állt. Abban, hogy ez így alakult, szerepet játszott az a tény is, hogy a gyárakból nagy számban voltak jelen az utcákon, a tüntetéseken magyar munkások.

Király Károly közleményt adott ki a két megyei napilapban, a román nyelvű *Cuvântul liber*ben (Szabad Szó) és a magyar nyelvű *Népújtság*ban a megye élére álló új politikai szervezet, a már említett Testvériség Fórum nevében. Arra kérte a lakosságot, hogy őrizze meg a nyugalmat és a békét, működjenek együtt a hadsereggel, vegyék fel újra a munkát, tartózkodjanak az agressziótól, a bosszúállástól, engedelmeskedjenek és hajtsák végre a bukaresti szervek utasításait.⁶⁴

A Maros megye élére álló új hatalmi szerv képviselői azonnal, feltételek nélkül elfogadták a Ion Iliescu körül csoportosuló új román vezetést. Király visszaemlékezése szerint, az új megyei vezetőség még aznap este találkozott a hadsereg, a rendőrség és a Szekuritáté képviselőivel, ahol tisztázták a kialakult helyzetet és azt is, hogy a bukaresti utasítások alapján a Szekuritáté a hadsereg alárendeltségébe került.⁶⁵ Király beleegyezett abba is, hogy azok a szekuritátés alkalmazottak, akik veszélyeztetve érezték családjuk és önmaguk testi épségét, elmenekítsék a városból a családtagokat olyan településekre, ahol nem ismerték őket.⁶⁶ A diktátor bukása utáni első zűrzavaros órákat a város komolyabb atrocitások nélkül vészelte át.

Másnap, december 23-án reggel zajlott le Marosvásárhely főterén, ahogy a korabeli sajtó nevezte, az első szabad népgyűlés. Beszédet mondott: Király Károly, aki ismételten arra kérte a tömeget, hogy „fogjon munkához, ne vonjunk felelősségre senkit, ne engedjük meg a közvagyon rongálását” és kijelentette, hogy a közelgő karácsonyi ünnepekre mindenki szabadnapot kap; Sabin Şimon a hadsereg nevében, Nistor Man, Vasile Pol, Dorel Pop, Alexandru Zaharagiu az ifjúság nevében, Báthory István, Sorin Moldovan, Aurel Sămărghiţan, Lestyán Ferenc, Fülöp Dénes, Szövérfi László, Ioan Neagoş (Segesvár), Viorel Truţă, Fodor Alexa, Vasile Fărcaş, Kádár Jenő és Cornel Gheorghe pedig az egyházak, vállalatok közösségeinek nevében. Az összes felszólaló az egység, a nyugalom, a közrend megőrzésére kérte a hallgatóságot, és arra, hogy vegyék fel a munkát és kezdjék el az újjáépítést a városban és a megyében.⁶⁷

A két egykori pártlap, a *Steaua Roşie* és a *Vörös Zászló* helyett megalakult a *Cuvântul Liber*, illetve a *Népújtság*. Délután ismét tanácskozássra ült össze az új hatalmi szerv, tisztázni a helyzetet és kiegészíteni a vezetés személyi állományát. Megalakult a Nemzetmentési Front Maros Megyei Ideiglenes Tanácsa (NMF MMIT). A tanácsba a fontosabb gyárak, üzemek, intézmények, a hadsereg és a

64 Bernády György *Közművelődési Alapítvány* videógyűjteménye, Marosvásárhely, 1. sz. kazetta.

65 Király: *Nyílt kártyákkal...* i. m., 49–150.

66 Uo.

67 *Cuvântul liber*, 1989. december 24.

történelmi egyházak küldöttei kaptak helyet, ezek között természetesen nem hiányoztak az ún. önjelölt küldöttek sem.⁶⁸

A tanács összetétele még mindig ideiglenesnek számított, várva a megye más részeiből, intézményeiből érkező küldötteket. A helyi lapokban közleményben értesítették a megye lakosságát, hogy „minden intézményi- és munkaközösség ismerik az igazán értékes szakembereket, akik a rossz emlékű párt vezetői által teremtett áldatlan körülmények között is szakszerűen végezték el feladataikat. Ezeket az embereket kooptálni kell.”⁶⁹ A rend és fegyelem megőrzése mellett az új hatalmi szervek legfontosabb feladata az volt, hogy biztosítsák a lakosság számára az alapvető életfeltételeket: fűtés, világítás, ételmezés. 23-án első lépésként megalakult a lakosság ételmezéséért felelős biztosság, kinevezték a mezőgazdasáért felelős munkatársakat és az orvosi ellátást koordináló munkacsoportot. A fenti bizottságok hatáskörébe tartozott a segélyszállítmányok rendszerezése és szétosztása is.⁷⁰

23-án elkezdődött a kiürült városi vezetés megszervezése. Első ízben a megmozdulások során keletkezett vákuumot betölteni kívánó értelmiségiek, publicisták, tanárok (Weszely Tibor, Gálfalvi György, Cornel Moraru, Bazil Ceacoi) és néhány vállalat, üzem küldötte (Târnăveanu Emil) jelentkezett, akik megalakították az ideiglenes városi tanácsot, egyelőre szakbizottságok és végrehajtó bizottság felállításával. A városi tanács összetétele először magyar többségű volt. 24-én országos és megyei modell alapján megalakult az NMF Marosvásárhelyi Muncipiumi Ideiglenes Tanácsa. Tagjai a város különböző kulturális-oktatási intézményeinek, gazdasági vállalatainak, valamint a hadsereg küldöttei közül kerültek ki. Az ideiglenes megyei tanács esetében is alkalmazott módszer

68 Az NMF MMIT tagjai 1989. december 23-án: Maria Banciu (bíró), Emilian Bancu (sebész), Báthori István (lakatos), Béres András (egyetemi tanár), Bíró Helén (pedagógus), Adrian Blasech (technikus), Mihai Bota (őrnagy), Alexandru Ceuşan (tanár), Ioan Chincişan (mérnök), Ioan Cătărig (mérnök), Cornel Ceuca (jogász), Csorkuly Sándor (munkás), Constantin Cojocaru (katonai parancsnok), Anton Colceriu (ezredes), Csibi János (tűzoltó), Ioan Ştefan Dunca (ügyvéd), Ioan Dăneşan (közgazdász), Enacu Dobre (tűzoltó), Angela Făgăraş (kereskedelmi alkalmazott), Fülöp Dénes (református lelkész), Aurel Florian (nyugdíjas), Farkas Gyula (esztergályos), Demeter András (egyetemista), Constantin Adrian Fănar (lakatos), Fodor Elek (gépezelő), Mírcea Gudiu (szerszámlakatos), Gheorge Grecu (egyetemi tanár), Hajdu István (tudományos kutató), Hunyadi András (rendező), Ilyés Kinga (színész), Jakabffy Attila (mérnök), Valer Gălea (mérnök), Gampe Árpád (programozó), Cornel Gheorghe (mérnök), Kiss András (közgazdász), Kádár Tünde Ildikó (mezőgazdász), Kocsis Sándor (egyetemista), Körmöczky Zoltán (mérnök), Incze Edmond (villanyszerelő), Sorin Moldovan (munkás), Király Károly (mérnök), Man Nistor (tanár), Florin Moldovan (egyetemista), Kincses Előd (ügyvéd), Markó Béla (író), Ballai Sándor (szobafestő), Szepessy László (laboráns), Szabó György (orvos), Mírcea Şuteu (almérnök), Szabó László (tűzoltó), Ioan Scriciu (vezérőrnagy), Szász István (munkás), Emil Sasu (közgazdász), Mihai Sin (író), Sütő András (író), Vasile Pol (munkás), Vlad Rădescu (színész), Dorel Pop (mérnök), Alexandru Todea (pap), Dana Olaru (egyetemista), Tzala Gerhard (lakatos), Mírcea Pol (mester), Oltyán László (író), Adrian Teodorescu (kereskedelmi alkalmazott), Timár Ferencz (technikus), Mihály József (fémforgácsoló), Ioan Vasluian (mérnök), Eugen Vodă (almérnök), Emanoil Popa (almérnök), Tőkés András (tanár), Octavian Pleşa (orvos), Walter József (közgazdász), Jenei József (lakatos), Emil Târnăveanu (mérnök), Faluvégi Attila (szerelő), Ionel Mal (munkás). *Cuvântul liber*, 1989. december 24.

69 Uo.

70 Marosvásárhelyre Magyarországról érkeztek az első segélyszállítmányok már a rendszer bukását követő első napon.

alapján a hadsereg városi szinten is vezetőt jelölt ki saját soraiból. Mivel városi szinten nem létezett egy Király Károlyhoz hasonlóan tekintélyes ellenjelölt, Ioan Judea ezredes komolyabb gondok nélkül szerezte meg az NMF ideiglenes városi elnöki tisztségét. Sanda Veronica Moldovan és Weszely Tibor voltak az alelnökök, a titkári pozícióba pedig Iuliu Suciut választották meg.⁷¹

A forradalom intézményesülése, a régi-új elit Maros megyében és Marosvásárhelyen

A viszonylagos politikai stabilitást, ami az új hatalmi szerkezetet illeti, az NMF-törvény határozata hozta meg. A december 29-én keltezett rendelet szabályozta az NMF vidéki szervezeteinek hatáskörét, összetételét.⁷² Az új törvény értelmében az NMF Maros megyei szervei igyekeztek stabilizálni a politikai helyzetet a megyében. 1990. december 31-én a kora délutáni órákban a megye településein újonnan megválasztott vezetőket tanácskozássra hívták. A gyűlésen Ioan Judea elnöklete alatt, a megyei rendőri vezetőség jelenlétében tisztázták az eddig felmerülő politikai kérdéseket, elsősorban a rendőrség helyzetét.

Fontos bejelentésnek számított, hogy 29-től a rendőrség a Front alárendeltségébe került.⁷³ Jellemző, hogy az új városi vezető sem rendelkezett ebben az időpontban világos politikai jövőképpel, a létező gazdasági, szociális, kulturális struktúrák érintetlensége mellett tette le a voksát, tehát semmiben sem helyezkedett szembe a központi elvárásokkal. Judea új magatartásformát várt el a rendőrségtől, és kijelentette, hogy senkit sem menesztenek. Felkérte azokat a rendőröket, akik kihágásokat követtek el, hogy jelentsék ezt feletteseiknek, és kérjék az áthelyezésüket.⁷⁴ Megemlítette, hogy a cigányoknak ezek után nem jár az ingyen kenyér, csak mert sok a gyerek, és határozottan kijelentette, hogy senkinek sem áll jogában leváltani a gyáarak, üzemek vezetőit. Ugyanitt Gambra ezredes (a városi rendőrség volt és aktuális parancsnoka) közölte a jelenlevőkkel, hogy a megyéből egyetlen rendőr sem dezertált.⁷⁵

71 A NMF Marosvásárhelyi ideiglenes tanácsának összetétele: Borbély László (közgazdász), Iuliu Culcear (hazafias gárdák), Petru Curicăpean (tanár), Csiha Kálmán (református pap), Gálfalvi György (író, szerkesztő), Györgybíró Sándor (mérnök), Hajdu István (mérnök), Ovidiu Iosif (ügyvéd), Ioan Judea (ezredes), Király István (mérnök), Liebhart Mihail (sebész orvos), Cornel Moraru (szerkesztő), Mircea Liviu, Magyarai Lóránd Csaba (mérnök), Silviu Negruțiu (ortodox pap), Doru Opreșcan (mérnök), Ritz Tibor (lakatos), Domide Roman (kémikus), Szabó László, Somodi Gizella (mérnök), Emil Târnavăanu (mérnök), Tamás Lajos (ifjúsági küldött), Tamás Attila (orvos), Sorin Uifălean, Aurel Vuță (munkás), Weszely Tibor (tanár). Végrehajtó Bizottság: Ioan Judea elnök, Emil Târnavăanu, Weszely Tibor alelnökök, Ovidiu Iosif titkár, Liebhart Mihály, Borbély László, Sorin Uifălean, Király István, Gálfalvi György tagok. *Cuvântul liber*, 1989. december 24.

72 *Cuvântul liber*, 1989. december 28.

73 A NMF MMIT vezetőinek találkozósa a Front és a rendőrség megyei képviselőivel. *ACJM*, 36/1990. leltári szám, 6. dosszié, 1. f.

74 Uo. 2. f.

75 Uo. 3. f.

Az új rendelet értelmében január 3-án megyei vezetőségi szinten új választásokat szerveztek, hogy az új szervek a lehető legteljesebb mértékben reprezentálják a megye területét. Király Károly a megyei tanács újjáalakulásakor úgy fogalmazott, hogy a Front csupán helyettesíti a szétesett állami intézményrendszert, nem konkurál pártként más szervezetekkel.⁷⁶ Ami az NMF helyi szervei és az RKP meg az előző rendszer kapcsolatát illeti, teljes mértékben alkalmazkodott a bukaresti irányvonalhoz. „Ami az egykori vezetőket és pártaktivistákat illeti, nem ránk tartozik, mi nem foglalkozunk a párt létezésével, az párttagok dolga.”⁷⁷

A január 3-i ülés viszont óriási tételt bírt helyi szinten. Ez az ülés szabályozta az új hatalmi szervekre jellemző káderfluktuációt, áttekintette a kialakult politikai helyzetet, legitímálta a megye új vezetőségét. Elvileg itt és most dőlt el, kik, milyen csoportok vezetik az új választásokig a megyét, mekkora szerepet kap a hadsereg, mi lesz a bukott elit sorsa. A pillanat jelentőségét azonnal fölmérték az egymással rivalizáló személyek, csoportok. Nem elhanyagolható tény a kérdés etnikai vetülete sem, pontosabban, milyen vezetői pozíciókat sikerül megszereznie, illetve megtartani az 1989 előtt háttérbe szorított, de az események után viszonylag jó pozíciókba jutott magyar elitnek.

A feszültségektől sem mentes ülésen a jelenlevők elfogadták a hadsereg képviselőinek, mint hatalmi tényezőknél a helyi vezetésben való részvételét: Ioan Scriciu tartalékos vezérőrnagy, Bota Mihai ezredes és Țăra Vasile őrnagy személyében.⁷⁸ Felmerült a december 22-én megyei elnöknek megválasztott Király Károly ún. funkcióhalmazása, vagyis milyen alapon töltheti be egy időben az NMF országos alelnökségét⁷⁹ és a Maros megyei elnöki tisztségét. Király Károly helyi és országos szintű presztízse, ismertsége, az új országos vezetőséggel ápoló jó kapcsolatai megakadályozták az esetleges rivális csoportokat (jelen esetben pl. a hadsereg képviselőit) abban, hogy kikényszerítsék a megyei elnöki tisztségből történő lemondását. Nem elhanyagolható tény az sem, hogy a jelen levő magyar küldöttek többsége határozottan kiállt Király mellett.

Ugyanezen az ülésen tisztázták az új Maros megyei vezetés összetételét is. Király Károly megmaradt a megyei tanács elnöki tisztségében, de az erő- és etnikai egyensúly megtartása végett Scriciu vezérőrnagyot, a katonaság támogatásával első alelnöknek választották. A két alelnöki tisztséget a Király által javasolt Valer Gălea és Kincses Előd töltötte be. A megyei szervek összetétele a következőképpen alakult: Dan Baculea jegyző, bizottsági elnökök: Dorel Pop Ifjúsági bizottság, Man Nistor Oktatás és tudományért felelős bizottság, Virág György Gazdasági bizottság, Mihai Sin Kulturális bizottság, Viorel Hârșan Ökológiai bizottság és Jakabffy Attila Kisebbségi bizottság.⁸⁰

Az NMF területi szerveinek működését szabályzó rendelet értelmében január 8-án megalakult az ún. Megyei Polgármesteri Hivatal (Primăria județului Mu-

76 Uo. 4. f.

77 Uo. 5. f.

78 Mihai Bota a Hazafias Gárda Maros megyei parancsnoka volt. Vasile Țăra a Honvédelmi Minisztérium helyi alakulatánál töltött be őrnagyi tisztséget.

79 Január 6-tól Király Károly az NMF központi szervezetének egyik alelnöke, a nemzetiségi ügyekért felelős képviselője volt.

80 Novák-László: *A szabadság terhe...* i. m., 38–42.

reş),⁸¹ az állami közigazgatás legfelső helyi szerve. Kinevezték az ún. megyei polgármestert és a hivatal vezetőségét: Valeriu Gabor polgármester, Burkhárdt Árpád alpolgármester, Matei Viorica titkár, Ioan Chirpelean, Cornel Ceuca, Rettegi Károly, Nicolae Ciurcă, Walter József, Sándor Júlia tagok.⁸²

Romániában, így Maros megyében is a diktatúra szorítása miatt nem szerveződött meg egy jól körülhatárolt ellenzéki mozgalom. Többek között ennek tudható be az is, hogy a helyi pártvezetés összeomlását követő vákuumban egy viszonylag heterogén csoport jelentkezett, akik között az első fázisban megtaláljuk a tüntetők néhány vezéregyéniségét (Sorin Moldovan, Angela Făgăraş), illetve azokat a személyeket, akik erre a történelmi szerepkörre önként, küldetés-függően jelentkeztek: egykori politikai foglyok (Man Nistor), Ceauşescuval szembe forduló értelmiségiek, egykori nőmenklaturisták (Sütő András, Király Károly). Az idő múlásával, december 23-án ez a csoport kiegészült a különböző megyei gazdasági egységek, kulturális intézmények, egyházak és a hadsereg képviselőivel. Az első órákban, napokban a közös ellenségkép és a hatalomváltás okozta zűrzavar orvoslása fogta össze ezt a minden szempontból heterogén csoportot.

A tüntető munkások vezetői és a gyárak küldöttei egyértelműen a műszaki értelmiség felé billentették a mérleg nyelvét. Az NMF Maros megyei szervezetének társadalmi összetétele az első fázisban a következőképpen alakult: orvosok (3), technikusok, mérnökök, közigazdászok (23), ügyvédek, jogászok (4), humán (színész, író, szerkesztő, tanár, diák) értelmiségiek (18), egyházak (2), munkások, parasztok (18), katonák, tűzoltók (7). A munkás és paraszt származású tanácsstagok jelenlétét két tényezővel magyarázzuk: a tüntetők közül kiválasztott tagok, illetve a társadalmi egységet és szolidaritást példázni kívánó gesztus. Számuk az állandó káderfluktuáció következtében, valamint a politikai élet lassú profeszionalizálódásával, a politikai pártok megjelenésével folyamatosan csökkent. A gyárak, üzemek második vonalából érkező technokraták szaktudására szükség volt az átmenet nehézségei közepette is. A politikailag nem kompromittálódott értelmiségiek elméleti tudásukkal, világszemléletükkel járultak hozzá az átmenet nehézségeinek leküzdéséhez.

Nyilvánvaló volt, hogy a közvélemény kritikájának leginkább kitett megyei és városi tanácsba nem kerülhettek be elvileg olyan személyek, akik magas szintű politikai tisztséget töltöttek be a Ceauşescu-korszakban. Kivételt Király Károly, Sütő András vagy Ion Scriciu jelentettek. Király és Sütő KB-tag, illetve póttag volt, Scriciu pedig vezető katonatisztként tagja volt a hatvanas évek végén a megyei pártbizottságnak. Sütő (aki január elején amúgy is lemondott Markó Béla javára) és Király esetében a nemzetiségi jogokért történő kiállítás, kvázi diszszidensként való megítélésük adott legitimitációt és ismertséget, Scriciu pedig a diktatúra puhább időszakában töltött be a közvélemény számára teljesen ismeretlen tisztséget. Az NMF Maros megyei vezető szerveinek megválasztásakor két fontos kérdés merült fel: a hadsereg képviselőinek jelenléte, illetve az etnikai összetétel. Köztudott dolog, hogy a decemberi romániai eseményekben jelentős szerepet játszott a hadsereg, mind Nicolae Ceauşescu megbuktatásában, mind a

81 A prefektúra intézményének korabeli megnevezése.

82 *Cuvântul liber*, 1990. január 9.

bukás előtti tüntetések elleni megtorlásokban.⁸³ Egy dolog biztosnak mondható: Iliescu és csapata a hadsereg támogatása nélkül nem vehette volna át a hatalmat és hosszú távon nem is tarthatta volna azt meg. A széteső párt- és állami szervek hiányában, a rendőrség és a Szekuritáté kompromittálódása miatt, a népfelkelés mellé álló, szégyenfeltjait részben így feledtető hadsereg számított lényegében az egyetlen biztos pontnak.

A bukaresti vezetés nem lehetett biztos abban, hogy adott helyzetekben a széteső vidéki politikai szervezetet milyen helyi csoportok veszik át. A hadsereg maga centralizált rendszerével viszont képes volt megtartani a belső egységét és a kontrollját egyaránt. Másrészt pedig a hadsereg, mint a nemzeti egység és az ország védelmező intézménye, tudatában is volt ennek a szerepkörnek és igyekezett tenni is ennek érdekében. Véleményünk szerint ezzel magyarázható, hogy ahol lehetőség nyílt és az új elitnek nem fejtettek ki ellenállást, ott a hadsereg képviselői kulcspozíciókat töltöttek be a rendszerváltás első pillanataitól (Szatmár, Nagyvárad).⁸⁴

Megyei szinten, mint említettük, Scriciu nyugalmazott vezérőrnagy kapta meg a legmagasabb elérhető pozíciót a hadsereg számára. Scriciu bekerülése a hatalmi szervezetbe azért volt nehezebb, mint a Judea ezredesé, mert a megyei tanács alakult meg elsőnek, jórészt oda kerültek be mind a tüntetők vezérei, mind pedig a rendszerváltást akarók. Amint láttuk, maga az új megyei elnök, Király Károly fogalmazott meg kritikát a hadsereg túlzott szerepvállalása ellen. Király Károly személye viszonylag elmozdíthatatlannak számított, de állandó távolléte miatt gyakorlatilag Maros megye élén is nyugalmazott katonatiszt állt. Azaz, hogy Király saját maga által javasolt embert juttatott több vezető pozícióba (Valer Gâlea, Kincses Előd, Virág György), etnikai szempontból is egy viszonylagos egyensúlyhelyzet alakult ki.

Király Károly személyében egykori nómenklaturista, magyar származású vezetője volt Maros megyének. A diktatúra bukásának pillanatában ő volt az a személy, aki kellő ismertséggel, tapasztalattal rendelkezett ahhoz, hogy az események élére álljon, és hogy Bukarestben és Marosvásárhelyen is egyaránt elfogadják. A hetvenes évek elején került ki a pártvezetésből, önkéntes alapon.⁸⁵ Ez viszonylag elegendő idő volt ahhoz, hogy a köztudatban elmosódjon a pártaktivista múltja, habár, mint említettük, történtek erre nem túl erőteljes utalások.

Az 1989 előtt a Szabad Európa Rádióban elhangzott, a pártszervekhez intézett levelei, amelyben a diktatúra nemzetiségpolitikáját bírálta, nagy népszerűséget szereztek számára a magyar lakosság körében. A személyéről, az őt ért támadásokról szóló, néha misztikus történeteket szinte mindenki ismerte. Jó kapcsolati tőkével rendelkezett Bukarestben, az új vezetés egykori pártapparátusból érkezett részét személyesen is ismerte. Úgy tűnt, Király személye az első napokban mindenki számára garanciát jelentett. Bukarest és Iliescu azt remélhette tőle,

83 A hadsereg szerepéről lásd: *Armata română în revoluția din decembrie 1989*. Coord. Costache Codrescu, Institutu de Istorie și Teorie Militară, București, 1994., Peter Siani-Deviés: *Revoluția română din decembrie 1989*. Humanitas, București, 2006, 82–206.

84 Lásd Sárándi Tamás erre vonatkozó kutatásait ugyanebben a kötetben: Sárándi Tamás: „... itt nem politikáról van szó, hanem nacionalizmusról.” *Az 1989–1990-es események Szatmár-németiben*.

85 Novák: *Aranykorszak?...* i. m., 80.

hogy Maros megye nem fog radikális lépéseket tenni, a marosvásárhelyi magyarok pedig az etnikai ügyek képviselőjeként tekintettek rá. A helyi románság és a román elit pedig azt nyugtázhatta, hogy habár magyar vezető került a megye élére, legalább olyan személyről van szó, aki valamikor integrált része volt a román államvezetésnek.

Ami az etnikai arányok tiszteletben tartását illeti – elsősorban a magyar képviselők jelenlétére vonatkozóan – már az első pillanatokban kihangsúlyozták annak fontosságát. Megjegyzendő, hogy a kérdés érzékenységét az elején a román képviselők többsége is belátta már, és a rendszerváltás első napjaiban komolyabb kifogások ez ellen nem hangzottak el. A román fél számbeli túlsúlya amúgy egyetlen szinten sem került veszélybe, ugyanakkor a magyarok is elfoglalhattak néhány fontos pozíciót. Megyei vezetésben ebben nagy szerepet játszott Király Károly, aki, mint említettük, megfelelő taktikai érzékkel hozott helyzetbe néhány személyt a közvetlen környezetéből.

Az 51 tagú megyei tanácsban 28 román képviselőt választottak be, 20 magyart és három németet. A megyei tanács végrehajtó bizottságának öt román és négy magyar nemzetiségű tagja volt. A városi tanácsnak 13 magyar tagja volt, 12 román és egy német. A tanács élén Judea ezredes személyében román elnök állt, a városi végrehajtó bizottságban pedig négy-négy román és magyar, illetve egy német tag volt.⁸⁶ Azokban az elsősorban politikai intézményekben (megyei és városi tanácsok), ahol jelentős személyi cserék történtek, a marosvásárhelyi és Maros megyei magyarság számarányának megfelelően jutott pozíciókhoz. Ugyanakkor megjegyzendő az a tény is, hogy a fent említett, a közvélemény előtt ismertebb intézményeket leszámítva máshol (rendőrség, közigazgatás, gazdasági egységek, országos alárendeltségű intézmények) nem került sor jelentősebb személycserére.

Január folyamán a román politikai élet jelentős változásokon ment keresztül. Tucatsny politikai szervezet jelent meg, újjászerveződtek a történelmi pártok is (Nemzeti Parasztpárt és a Nemzeti Liberális Párt), amelyek egyre erőteljesebben hallatták hangjukat, bírálva a Front mérsékelt reformpolitikáját. A kialakult helyzetet az új vezetés azzal oldotta meg, hogy a Front hivatalos párttá alakult és a Nemzeti Egység Ideiglenes Tanácsa (NEIT) nevet felvevő új vezető szervbe (50%-os arányban) bekerültek a politikai pártok képviselői is.

A Front önálló politikai párttá történő átalakulása mérföldkönek számított a vidéki szervezetek életében. Nagymértékben meghatározta az illető település politikai palettájának alakulását, új erőviszonyait és nem utolsósorban azt is, hogy a Front mint párt, milyen stratégiát alkalmaz a helyi problémák megoldására.

Az immár párttá alakult Front Maros megyei szervezete február 17-én tartott egyeztető ülést a pártok képviselőivel. A Maros megyei NEIT pedig rá két nappal, február 19-én alakult meg. A NEIT megalakulása körüli viták ismét felszínre hozták azokat a kérdéseket, amelyeket az új hatalmi szerveknek nem vagy csak részlegesen sikerült megoldaniuk az elmúlt közel másfél hónapban. Első helyen

86 Judea ezredes emlékirataiban kifogásolta ezt a felállást is, Emil Tárnavéanu vegyes (román–magyar) származására utalva nem kevesebbet állított, mint azt, hogy a magyarok túlsúlyban voltak a városi tanácsban. Judea: *Cumpăna lui martie...* i. m., 39.

az egyre erősödő etnikai (román–magyar) feszültség volt: Király Károly megyei elnökségének, többnyire katonai vezetők által vitatott jogszerűsége.⁸⁷

Az új választások, átszervezések után a NEIT Maros megyei bürojának összetétele a következőképpen alakult: Király Károly elnök, Ioan Scriciu első alelnök, Kincses Előd, Valer Gâlea, Octavian Pleșa alelnökök, Gheorghel Pătrașcu titkár, Man Nistor, Dorel Pop, Jakabffy Attila, Virág György, Mihai Grozav (Nemzeti Liberális Párt), Aurel Florian, Dumitru Micu (Szociáldemokrata Párt), Veres Károly (Független Magyar Párt), Dumitru Pop (Vatra Românească), Körmöczky Zoltán (RMDSZ), Walter Buts (Német Demokratikus Szövetség).⁸⁸ Február 17-én megalakult a NEIT marosvásárhelyi szervezete is.⁸⁹

87 A NEIT Maros Megyei Tanácsának alakuló ülése, 1990. február 19. *ACJM*, 36/1990. leltári szám, 6. dosszié, 157–158. f.

88 A NEIT Maros megyei tanácsának összetétele: Constantin Cojocar (tábornok, a marosvásárhelyi helyőrség parancsnoka), Vasile Țira (tiszt), Mihai Bota (Hazafias Gárda), Gheorghe Șincan (ortodox esperes), Lestyán Ferenc (katolikus esperes), Fülöp Dénes (református lelkész), Alexandru Todea (görög katolikus érsek), Mihai Gingulescu (színész), Kincses Elemér (rendező), Markó Béla (író), Mihai Sin (író), Tőkés András (tanár), Man Nistor (tanár), Rácz Gábor (egyetemi tanár), Jakabffy Attila (mérnök), Lucian Boilă (egyetemista OGYI), Vlad Rădescu (színész), Kincses Előd (ügyvéd), Rózsa József (ügyvéd), Dan Eugen Băculea (jogász), Kerek István (orvos), Virág György (mérnök), Király Károly (közgazdász), Valer Gâlea (mérnök), Dumitru Turcu (mérnök), Ioan Cătărig (mérnök), Solyom Péter (mérnök), Ioan Pintilie (nyugdíjas), Mihai Șagău (földműves), Gheorghe Urcan (kollektivista), Márton Dénes (tanár), Magyarasi László (technikus), Lokodi Ernő (asztalos), Nicolae Moldovan (szelölő), Iacob Olariu (mérnök), Sorin Moldovan (munkás), Dorel Pop (almérnök), Péter Béla (mérnök), Gheorghe Pătrașcu (közgazdász), Adrian Finaru (munkás), Biró Dezső (munkás), Kolozsváry Zoltán (mérnök), Viorel Ganea (munkás), Mili Cioată (mérnök), Körmöczky Zoltán (mérnök), Peter Theil (tanár), Erhard Scheinber, Dumitru Argint (mérnök), Eleonora Tabără (mérnök), Gáll Ferenc (NMF-elnök Szováta), Octavian Pleșa (Nemzeti Parasztpárt), Nicolae Juncu (Nemzeti Parasztpárt), Mircea Măgureanu (Nemzeti Liberális Párt), Mihai Grozav (Nemzeti Liberális Párt), Aurel Florian (Szociáldemokrata Párt), Viorel Matei (Szociáldemokrata Párt), Pokorny László (Partidul Ecologist din România), Mihai Lungu (Partidul Ecologist din România), Lakatos Sándor (Független Magyar Párt), Veres Károly (Független Magyar Párt), Grigore Borz (Partidul Democratic Ecologist), Viorel Hârșan Magdun (Partidul Democratic Ecologist), Adela Vintilă (Demokratikus Szocialista Párt), Dumitru Micu (Demokratikus Szocialista Párt), Gheorghe Mureșan (NMF), Vasile Tușnea (NMF), Lazăr Buzdugan (Politikai Foglyok Egyesülete), Sabin Rusu (Politikai Foglyok Egyesülete), Dumitru Pop (Vatra Românească), Grigore Ploșteanu (Vatra Românească), Dósa Jenő (RMDSZ), Szász Gyula (RMDSZ), Petru Relu Pop (Igazság Egyesület), Ioan Badiu (Testvériség Roma Egyesület), Német Demokratikus Szövetség – betöltetlen. Uo. 165. f.

89 A NEIT marosvásárhelyi szervezetének összetétele a következőképpen alakult: Véghrehajtó Bizottság: Ioan Judea elnök, Emil Țirăneanu, Weszely Tibor, Gheorghe Cornel alelnök, Ioșif Ovidiu titkár, Liebhart Mihai, Borbély László, Sorin Uifălean, Király István, Gálfalvi György, Bazil Ceacoi, Voicu Moldovan, Kovács István, Florian Pop, Silviu Morariu. A NEIT marosvásárhelyi szervének összetétele: Borbély László, Iuliu Culcear, Petru Curticăpean, Csiha Kálmán, Gálfalvi György, Györgybíró Alexandru, Hajdú István, Ioan Judea, Király István, Liebhart Mihai, Magyarai Lóránd, Mircea Liviu, Cornel Moraru, Silviu Negruțiu, Oroian Gheorghe, Doru Oprișcan, Ritz Tibor, Domide Roman, Somogyi Gizella, Szabó László, Tamás Attila, Tamás Lajos, Emil Țirăneanu, Sorin Uifălean, Aurel Vuță, Weszely Tibor, Ioan Mureșan, Bazil Ceacoi, Traian Bosoancă, Cornel Gheorghe, Călin Pop, Ioan Mincu, Voicu Moldovan, Ioan Dunca, Tiberiu Petriș, Ioșif Ovidiu, Dumitru Moldovan, Elena Nicolae, Solyom Ferencz, Székely Erzsébet, Molnár Kovács István, Csire Dénes, Ungvári Imre, Szepessy László, Frunda Károly, Florian Pop, Alexandru Galaftion, Nicolae Marian, Silviu Morariu, Mircea Cantar, Silviu Puni. *Cuvîntul liber*, 1990. február 20.

Az RMDSZ megszervezése, etnicizálódó átmenet Marosvásárhelyen és Maros megyében

Az átmenet egyik legvitatottabb kérdésének az előző rendszerhez kapcsolódó elitek sorsa és az új hatalomnak a bukott rendszerhez való viszonyulása számított helyi szinten is. Az új bukaresti vezetés már az első napoktól kezdődően egy sor gesztussal, később pedig rendeletekkel egyértelművé tette, hogy nem áll szándékában egy számára zavaros és politikailag bizonytalan manőverbe kezdeni ebben a kérdésben. Az új hatalom birtokosai azzal is tisztában voltak, hogy a bukott rendszerhez különböző szálakkal kötődő elitcsoportok akkora politikai és gazdasági súllyal bírnak, hogy azok megbolygatása komolyan veszélyeztethetné az amúgy is törékeny új hatalmi szervek létét, működését.

A rendszerváltás első napjaiban az új vezetők többsége Maros megyében is elsősorban stabilitásra vágyott, igyekeztek elkerülni a helyi elszámoltatásokat, feszültségkeltést annak reményében, hogy az igazságszolgáltatás menet közben teszi a dolgát és rendezi ezt a kérdést.⁹⁰

Fontos szempont, főleg az események későbbi alakulását illetően, hogy miként tekintett az új vezetőség a régi elitre. Az új hatalmi szervek román tagjainak egy jelentős része a különböző párt- és állami szervek személyi állományában elsősorban az államiság, a közigazgatás képviselőit látták, kevésbé egy elnyomó rendszer végrehajtóit. Természetesen ez alól kivételt képeztek a kimondottan politikai intézmények csúcvezetőségei vagy a decemberi események során esetlegesen kompromittálódott katonai vagy rendőrségi és szekuritátés alkalmazottak. A kollektív bűnösség elve egy adott intézménnyel szemben (talán a Szekuritáté képvisel esetenként kivételt) részükről sose merült fel. A katonaság soraiból kikerült vezetők többsége a nacionalizmus felé hajló konzervativizmust képviselték, számos állami, intézményi struktúrában a személyi kontinuitást támogatták.

Egy 1990 márciusában keltezett iratból kiderül, hogy a régi rendszer kádereinek átmentésében létezett egyfajta szervezettség helyi szinten is. Az új hatalmi szervek az egykori pártaktivistákat új munkahelyekre irányították. Egy március 5-én keltezett iratban azokat a Maros megyei aktivistákat sorolták fel, akiket ugyan kihelyeztek más munkakörbe, de az adott intézmény nem fogadta, vagy az illető aktivista nem fogadta el a felkínált új állást. A cukorgyárba, a tanfelügyelőségre, a megyei könyvtárba, a statisztikai hivatalba, az egészségügyhöz és más helyi intézményekhez helyeztek ki embereket. Március elejéig a megyei KISZ-szervezet vezetésének 75 tagjából 65-nek találtak állást, a szakszervezeti apparátus 24 tagja közül mindenki új munkahelyhez jutott. Az új szervek ezek után szándékoztak felvenni a kapcsolatot az egykori községi párttitkárokkal, rendezni azok helyzetét.⁹¹

A rendszerváltás hevében, annak első napjaiban ténylegesen a rend helyreállítása volt az elsődleges cél, viszont az idő múlásával, a helyzet stabilizálódásával fokozatosan előkerültek az átmenet problematikus kérdései is. Az NMF Maros Megyei Tanácsának januári összesítésében már körvonalazódtak a főbb prob-

90 Kivételt néhány település képezett: Hargita és Kovászna megye vagy Kudzsir városa.

91 A NMF MMIT január 23-i ülésének jegyzőkönyve. *AJCM*, 36/1990. leltári szám, 6. dosszié, 25–26. f.

lémakörök. Számos beadvány érkezett a megyei tanácshoz, amelyekben különböző üzemi, gyári munkásközösségek azt nehezményezték, hogy nem váltották le az előző rendszerhez kötődő vezetőket.⁹² Ugyanakkor több iskolából is azt jelezték, hogy nincsenek megelégedve az új vezetőséggel. Több, külföldre távozott román állampolgártól érkeztek olyan jelzések Maros megyében is, hogy vissza szeretnének térni az országba, és néhányan az állami tulajdonba került lakásaikat is vissza akarják szerezni.⁹³ A fentiekhez hasonló vitás kérdéseket már január elejétől tárgyalták az NMF Maros Megyei Tanácsa ülésein. Az egyik ülésen Tőkés András képviselő felvetette a Szekuritáté kérdését, pontosabban, hogy tisztázni kellene a helyzetüket, mert félt, hogy eltűnnek a besúgók iratai. Scriciu vezérőrnagy azzal ellenértelt, hogy meg kell őrizni a stabilitást, mert ezekről a kérdésekről az igazságszolgáltatásnak kell döntenie.⁹⁴ A megyei első alelnök közölte, hogy Constantin Cojocarú megyei katonai parancsnok hamarosan ismertetni fogja az általa végzett elemzés eredményeit a Szekuritáté embereit illetően, hogy kit hová helyeznek, kiket nyugdíjaznak, kiknek a tevékenységét vizsgálják majd ki.⁹⁵

Január 13-án Tiberiu Traca és Ioan Ciobota, a Katonai Ügyészség képviselői beszámoltak az eddigi eredményekről. Beszámolójukból szinte teljes mértékben hiányoztak a konkrétumok. A vizsgálóbizottság tagjai kész és konkrét válasszal alig rendelkeztek, még a 21-én este letartóztatott és bántalmazott személyek ügyében sem.⁹⁶

A forrásokból kiderül, hogy a kádercsere kérdése nem csak az elit szintjén jelent meg, a különböző munkaközösségek egyre erőteljesebben követelték a régi rendszerben vezető pozíciókat betöltő személyek távozását, leváltását. A Front vezetőségéhez rengeteg beadvány érkezett január során. Egyes munkaközösségek esetenként a teljes régi vezetőséget le kívánták váltani.

Január 24-én⁹⁷ kisebb, spontán tüntetés zajlott le, amelyen a résztvevők erőteljesebb fellépést kértek a Front vezetőségétől a munkahelyi vezetők leváltása ügyében, követelték, hogy tisztázzák a Szekuritáté helyzetét, illetve azt, hogy kik lóttak Marosvásárhelyen a tömegbe. A tüntetésen Kincses Előd mondott beszédet. Kincses kihangsúlyozta, hogy személyes véleményét osztja meg a hallgatósággal, nem a Front nevében beszél. Sürgette az elmaradt felelősségre vonást, ugyanakkor határozottan elutasította annak kollektív formáját. Kincses felhívta a résztvevők figyelmét, hogy különbséget kell tenni a régi kommunista mozgalmisták és az RKP későbbi káderei között.⁹⁸

92 Beadvány érkezett az Augusztus 23. bútorgyárból. Az ICSMI-től (Ipari Termékeket Forgalmazó Állami Vállalat) 180 aláíró azt nehezményezte, hogy Carmen Banc, az egykori megyei első titkár, Iosif Banc rokona, 1989 előtt visszaélt politikai hatalmával és ennek ellenére sem váltották le. Az ICSAP (Élelmezési Vállalat) egy munkaközössége Langa Olimpiu ellen gyűjtött aláírásokat, a marosvásárhelyi polgármesteri hivatal egy csoportja Viorica Matei, a megyei RKP-bizottság egykori tagja ellen emelt kifogásokat, a régeni IFET-nél (Felfeldolgozó Vállalat) pedig Dumitru Argint személye kavart vegyes érzelmeket. Uo. 105. f.

93 A NMF MMIT VB január 26-i ülésének jegyzőkönyve. *AJCM*, 36/1990. leltári szám, 6. doszsié, 105. f.

94 A NMF MMIT január 8-i ülésének jegyzőkönyve. Uo., 34. f.

95 Uo., 35. f.

96 A NMF MMIT január 13-i ülésének jegyzőkönyve. Uo., 51–53. f.

97 Más források szerint 13-án.

98 *Bernády György Közművelődési Alapítvány* videógyűjteménye, Marosvásárhely, 4. kazetta.

A megyei Front vezetősége megosztott volt ebben a kérdésben. A többség nem kívánt radikális fellépést, ellentétében Kincses Előddel vagy Jakabffy Attilával, akik hamar a kérdés egyfajta szószólóivá léptek elő.⁹⁹ A kérdéses vezetők döntő többsége román származású volt, az őket bíráló új vezetők és munkaközösségek többsége pedig magyar. A probléma rohamosan etnicizálódott. Az említett magyar vezetők a kettős (nemzeti és politikai) elnyomás okozóit látták a régi elit tagjaiban, és az utca minimális támogatásával igyekeztek minél korábban dűlőre vinni ezt a kérdést, sokszor nem számolva azzal sem, hogy ezt a folyamatot központi szinten sem támogatják. Februárban egy megyei ülésen Kincses Előd arról is beszámolt, hogy megbeszélése volt néhány katonatiszttel, akikkel nézeteltérései támadtak.¹⁰⁰ A bejelentés arra enged következtetni, hogy Kincses és a hadsereg néhány tisztje között a fenti problémák komolyabb nézeteltéréseket okoztak.

Az átmenet kérdései között kiemelkedő szerepet bírt a gazdasági instabilitás is. A jelentésekből az tűnik ki, hogy az általános helyzet egyáltalán nem volt megnyugtató. Január második felében is léteztek olyan üzemek, amelyek az előző évekhez képest 50% alatt teljesítettek, és a legtöbb gazdasági egységben, a már említett politikai ügyek miatt, forrott a hangulat.¹⁰¹

Az oktatásban sem volt sokkal stabilabb a helyzet. Elena Petra tanfelügyelőségi küldött jelentése alapján januárban 790 megoldásra váró kéréssel kellett szembenézniük, amelyek között szerepelt: a külföldről visszatért egykori tanárok, akik helyett közben másokat neveztek ki, a magyar osztályokban tanító román tanárok, a megyébe visszatérni akaró kihelyezettek. A jelentés szerint ezen kérdések 35%-át oldották meg január végéig. Választásokat tartottak az iskolákban, de még így is legalább 50 panasz érkezett a tanfelügyelőséghez. Új iskolai választásokat nem engedélyeztek.¹⁰² A történelemből világosan kiderül, hogy a politikai vihart túlélő, pozícióit megőrző régi gazdasági és kulturális elit mindenképp a status quo megőrzésében volt érdekelt.

A gazdasági kérdésekben is ütköztek a vélemények. Az időközben újjraalakult történelmi pártok a magántulajdon teljes visszaállítását szorgalmazták, a Front több képviselője pedig (Iliescuval az élen) egyfajta átmenetet képzelt el megoldásként. A kollektív gazdaságok esetében pl. a szövetkezeti státust kívánták megtartani.¹⁰³ A falvakban felemás volt a helyzet. Egyes helyi tanácsok saját szakállukra felosztották a kollektívek vagyonát, mások nem. Januárban Maros megyében hat felosztásról volt tudomása az új vezetésnek. A Front vezetősége némiképp moderálni szeretne volna ezt a jelenséget, a takarmány- és az állatállomány közötti egyensúly megtartása végett is.¹⁰⁴

99 A NMF MMIT VB január 26-i ülésének jegyzőkönyve. *AJCM*, 36/1990. leltári szám, 6. doszsié, 99. f.

100 A NMF MMIT január 29-i ülésének jegyzőkönyve. Uo. 136. f.

101 A NMF MMIT január 13-i ülésének jegyzőkönyve. Uo. 66. f.

102 Uo., 95–96. f.

103 Domokos Géza emlékirataiban beszámol egy közte és Ion Iliescu között lezajlott beszélgetésről, amelyben szó esett a mezőgazdaság jövőjéről is. Iliescu a beszámoló szerint nem volt túl határozott ebben a kérdésben, egyfajta svéd szövetkezeti mintáról beszélt. Domokos Géza: *Esély I.* Pallas Akadémia, Csíkszereda, 1996, 136.

104 A NMF MMIT VB január 26-i ülésének jegyzőkönyve. *AJCM*, 36/1990. leltári szám, 6. doszsié, 98. f.

A marosvásárhelyi és a Maros megyei átmenet legkényesebb pontja az etnikai kérdés lett. A nemzetiségi szempontból vegyes Marosvásárhely lakossága közös örömként élte meg a diktatúra bukását. Az előző rendszer diszkriminatív politikája miatt felhalmozódott feszültségekre egyfajta katarzisként hatott a rendszerváltás, aminek számos nyilvános gesztussal is hangot adtak az események szereplői. A hatalmi pozíciókba került új elit magyar tagjai két nyelven szóltak a tömeghez, újra és újra kihangsúlyozva a két nép közötti testvériséget.¹⁰⁵ A román elit többsége, mint említettük – habár számára nem bírt ugyanakkora tétellel, mint a magyarok esetében – az első pillanattól elfogadta ezt és azt is, hogy a tisztségek leosztásában figyelembe kell venni az etnikai arányokat is.¹⁰⁶

A tömegek szintjén az ún. *communitas* érzése látszott győzedelmeskedni, az etnikai hovatartozást felülírta a közös ellenséggel szembeni összefogás.¹⁰⁷ A fent említett tények fényében az első napokban úgy tűnt, hogy az átmeneti nehézségek ellenére is az NMF helyi szervei nagyobb figyelmet fognak szentelni a nemzetiségi követeléseknek. Azzal viszont sokan tisztában voltak, hogy az elmúlt húsz év miatt (is) a felszín alatt, etnikai töréspontok mentén is feszültségek húzódnak, amelyek adott feltételek között, különböző formát öltve, előtörhetnek.

Ezt a helyzetet elsőként marosvásárhelyi értelmiségi csoportok reagálták le. A *Látó* és a *Vatra*¹⁰⁸ folyóiratok munkaközössége néhány tagjának kezdeményezésére sor került egy, magyar és román értelmiségiek közötti találkozóra. A cél az volt, hogy megvitassák, kibeszéljék a legégetőbb problémákat. A tanácskozást követő első közleményben jelezték, hogy megalakult a *Tîrgu-Mureș* – Marosvásárhely Baráti Platform (Platforma prieteniei de la Tîrgu-Mureș – Marosvásárhely).¹⁰⁹ Az egyik célkitűzésük az volt, hogy új alapokra helyezték a román–magyar kapcsolatokat a városban. Az aláírók, a nyilatkozat szerint, elsődleges fontosságúnak tartották, hogy minden értelmiségi közösen lépjen fel a sovinizmus, nacionalizmus ellen, hogy elkerüljenek bármilyen erőszakos cselekményt, bármilyen egyéni vagy közös bosszúállást, gyűlöletet.¹¹⁰ Leszögezték, hogy mindkét fél a maga közösségén belül igyekszik ezeket a célokat megvalósítani,¹¹¹ és ebben a munkájában a tömegtájékoztatói eszközöket fel fogják használni, egyúttal felkérték a különféle egyházak lelkészeit ezen alapelvek támogatására. Kijelentették, hogy az új politikai, közigazgatási, társadalmi és kulturális szervezetek megszervezésénél a hozzáértést és a morális kompetenciákat kell újra figyelembe venni. A közlemény több olyan elvi kérdést (nacionalista megnyilvánva-

105 Novák-László: *A szabaság terhe...* i. m., 23–38.

106 Uo.

107 Rogers Brubaker megfogalmazásában etnikai hovatartozástól mentes szolidaritás jött létre. Az emberek a nemzeti szolidaritás befogadó „civil” formáját élték át. A forradalmat úgy élték át és fogták fel, mint ilyen vertikális szembenállást nép és rendszer között, az etnikai hovatartozás horizontális különbségei háttérbe szorultak. Rogers Brubaker – Feischmidt Margit – Jon Fox – Liana Grancea: *Nacionalista politika és hétköznapi etnicitás egy erdélyi városban*. L Harmattan, Budapest, 2011, 128.

108 Az 1971-ben, Romulus Guga által alapított kulturális folyóiratról van szó.

109 *Cuvîntul liber*, Platforma prieteniei de la Tîrgu-Mureș – Marosvásárhely.

110 *Cuvîntul liber*, 1989. december 29.

111 Ezt a módszert alkalmazták 1945-ben az RKP-ban is, amikor párt egyes helyi szerveiben román–magyar ellentétek jelentkeztek. Ez esetben minden párttagnak a saját etnikai közösségében található osztályellensége kellett fókuszálnia.

nulások, elitcsere kompetencia alapján stb.) is érintett, amelyek, amint az a későbbiekben is kiderült, az együttélés alapproblémáivá váltak.

Az értelmiségi tanácskozás egyes résztvevői érzékelték, hogy nyilvánosan is lépni kell az együttélés kérdésben, értelmezni kell a jelentkező problémákat, hisz a megyében és a városban megjelentek az első olyan hírek, amelyek etnikai feszültséget is feltételeztek a háttérben. A *Cuvântul liber* 1990. január 12-i számában V. Cribdilean azt sérelmezte, hogy a külföldről jövő gyógyszer-, ruha-, élelmiszersegélyeket „preferenciálisan” osztják szét, ahol a katolikus és református egyházak elsőbbséget élveznek a legnagyobb lélekszámú ortodox egyházzal szemben.¹¹² Hasonló jelenségről nyilatkozott a főtéri ortodox katedrális lelkésze is.¹¹³

A decemberi székelyföldi lincselések és az ún. románüldözés kérdése a helyi román médiában is megjelent, és erre a politikumnak is reflektálnia kellett. A jelenséget Maros megyében már a kezdetektől összekapcsolták a rendszerváltás során történt szovátai eseményekkel, amelyek során a volt polgármester és három milicista lakását feldúlták, az egykori propagandatitkár házát pedig felgyújtották.¹¹⁴

Politikai szinten, a megyei tanácsnál, az eddigi források alapján, január 8-án került nyíltn szóba az, hogy esetenként etnikai feszültségek léteznének a megye területén. Az NMF MMIT ülésén Mihai Gingulescu kifejtette, hogy „Sajnálatos módon úgynevezett – bocsássanak meg a kifejezésért – sovíniszta jelenségek tapasztalhatóak a magyarok körében”¹¹⁵. Gingulescu azt javasolta, hogy a Front hozzon határozatot ebben a kérdésben. A felvetésekre magyar részről Kincses Előd és Jakabffy Attila reagáltak, akik azt hangsúlyozták, hogy a Hargita megyei és a szovátai eseteket rosszul magyarázzák. A lincselések és az ún. románüldözések mögött nem etnikai tényezők állnak.¹¹⁶

A fent említett kérdéseken túl január első napjaiban sorozatban jelentek meg azok a helyi jellegű, de a rendszerváltással járó átmeneti problémák, amelyek a város, a térség etnikai összetételéből, a román és magyar (új) politikai és kulturális elit viszonylagos erőegyensúlyából fakadóan fokozatosan etnikai tartalommal töltődtek fel.

Az előzetesen nem szervezkedő, de egymással informális kapcsolatban álló marosvásárhelyi magyar értelmiségiek úgy vélték, a magyar közösségnek szüksége van egy önálló érdekvédelmi szervezetre. Szinte a diktatúra bukásának pillanatában sor került az első szervezkedési kísérletre. December 23-án egy csoport magyar értelmiségi megalakította az RMDSZ-t, pontosabban az első olyan tömörülést, amely a magyarság reprezentatív szervezete kívánt lenni. A szervezet első megnevezése a Magyar Demokrata Szövetség volt.¹¹⁷ Másnap, 24-én került

112 *Cuvântul liber*, 1990. január 12.

113 *Bernády György Közművelődési Alapítvány* videógyűjteménye, Marosvásárhely, 2. kazetta.

114 A történekről valóságos sajtópolémia kezdődött. *Cuvântul liber*, 1990. január 18. 14. sz., Uo. január 12. Uo. január 18.

115 A NMF MMIT január 8-i ülésének jegyzőkönyve. *AJCM*, 36/1990. leltári szám, 6. dosszié, 36. f.

116 Uo., 38. f.

117 Gálfalvi György visszaemlékezése szerint Lázok János lakásán történt mindez, a házigazda, Gálfalvi, Markó Béla társaságában.

sor a hivatalos alapító gyűlésre.¹¹⁸ A kezdeményezők magját a már említett, egymással 1989 decembere előtt szorosabb kapcsolatban álló értelmiségiek (Lázok János, Béres András, Markó Béla, Gálfalvi György) adták. A szervezők kezdetben magánlakásban (Lázok János lakásán) tanácskoztak, majd a frissen megalakult *Látó* folyóirat szerkesztőségét használták. A kezdeti csoportosuláshoz december utolsó napjaiban, január első felében több marosvásárhelyi humán és műszaki értelmiségi (újságíró, rádiós, tanár, történész, orvos, mérnök) csatlakozott. A kezdeményező magból többen személyes kapcsolatban is álltak (már 1989 előtt) a Kriterion Kiadót vezető és az RMDSZ bukaresti központját szervező Domokos Gézával. A megyei elnöki tisztségbe Sütő Andrást választották.

Érdekképviselői szervezetépítő és működtető tapasztalattal nem rendelkeztek a szervezők. A szervezet érdeklődésének és tevékenységének központjába „természetesen” a diktatúra éveiben elsorvasztott nemzetiségi, közösségi intézményhálózat újraszervezésének gondolata és szándéka állt. Az elvi megfogalmazásokat és szándéknyilatkozatokat követően fokozatosan elkezdődött a tényleges szervezetépítés is, szinte kizárólagosan az önkéntes munkára építve.

A szervezet jelentős tömegtámogatottságot tudhatott a magáénak. A tagok száma napról napra rohamosan nőtt, és ezzel egyenesen arányosan nőttek az elvárások is az elvesztett nemzetiségi jogok visszaszerzésére és érvényesítésére. A Maros megyei RMDSZ megszervezésében fontos szerepet játszó Káli Király István visszaemlékezése szerint január 6. és február 20. között a szervezet a megyében 82 000 aláírt belépési kérést regisztrált.¹¹⁹ A politikai tapasztalattal nem rendelkező szervezők lelkesedése, tenni akarása, önkéntes tevékenysége sikeresen találkozott a kettős elnyomás (politikai és nemzeti) terhétől szabadulni kívánó magyar lakosság igényeivel. A tagság számának robbanásszerű növekedése, az önkéntesség, a látványos tenni akarás, a gyors és sikeres szervezés a szervezettség az irányított tevékenység látszatát keltette a megye román lakosainak egy részében.

Marosvásárhely és az RMDSZ marosvásárhelyi szervezetének súlyát mutatja az a tény is, hogy a január 7-i kolozsvári tanácskozás után, január 13-án Marosvásárhelyen gyűlt össze a szervezet országos küldöttgyűlése. A tanácskozás eredményeként tették közzé a szervezet szándéknyilatkozatát, a legfontosabbnak ítélt problémakörökről: szervezeti felépítés, közélet, gazdasági és szociális kérdések, oktatás, sajtó, irodalom és művészet, ifjúság. Az RMDSZ a romániai magyarság ernyőszervezeteként határozta meg önmagát: „Nem párt, hanem a romániai magyarság nemzeti alapon létesült szervezete, amely nem valamilyen ideológia alapján áll, hanem az említett cél érdekében tömöríteni kíván minden olyan mozgalmat, szervezetet vagy csoportosulást, amely elfogadja alapelveit, támogatja programját, és kész együttműködni vele a mindannyiunkat érintő célok elérésé-

118 Az RMDSZ központi szervezetéhez csatlakozó helyi szervezet Ideiglenes Intéző Bizottsága választmányi tagjai közé tartoztak: Ábrám Zoltán, Béres András, Brassai Zoltán, Demeter András, Fülöp Dénes, Gálfalvi György, Jakabffy Attila, Kádár Jenő, Kerek István, Kincses Előd, Káli Király István, Kolozsváry Zoltán, Lohinszky Lóránd, Markó Béla, Sebestyén Spielmann Mihály, Sütő András, Szepessy László, Tófalvi Zoltán, Tőkés András.

119 Interjú Káli Király Istvánnal, i. m., 16.

ben.”¹²⁰ A tanácskozáson az is eldőlt, hogy az országos kongresszusig maradnak a meglevő struktúrák.

Az RMDSZ marosvásárhelyi és megyei szervezete az első időszakban a szervezetépítésre, a vidéki struktúrák kiépítésére összpontosított, és nyilatkozatokban, állásfoglalásokban körvonalazta, tematizálta az általa képviselt közösségi érdekeket. A fontosabb, nemzetiségi kérdéseket is érintő, politikai döntések a Front megyei vezetőségében és nemzetiségi ügyekért felelős szakbizottságában kerültek megvitatásra. Így, az első időszakban, értelemszerűen a Front magyar nemzetiségű képviselői játszottak fontosabb szerepet. Átjárás a két szervezet között néhány Front-képviselő révén (Jakabffy Attila, Markó Béla, Kincses Előd) valósult meg. Ez az állapot február elejétől változott, miután a Front párttá alakult, és létrejött a pártokat kooptáló NEIT, és ezt követően a magyar közösség egyre erőteljesebb, tömegmozgalommá növekedő nemzetiségi törekvéseit kizárólagosan az RMDSZ aktivistái koordinálták.

1990 első felében nem csak az RMDSZ Maros megyei szervezete volt igen aktív, a városban és a térségben sorra alakultak a különböző magyar gazdasági, kulturális, ifjúsági, közösségi stb. szervezetek, egyre intenzívebb magyar közösségi élet bontakozott ki: a Nyárad és Küküllő menti Szarvasmarhatenyésztők szövetsége, a Maros Megyei Állatorvosok Szövetsége, a forradalom utáni első szabad táncház, a marosvásárhelyi rockzenészek érdekvédelmi szervezete, a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet magyar diákjainak érdekképviseleti szervezete, a Marosvásárhelyi Magyar Diákszövetség (MMDSZ), a Perpetuum Mobile Örökmozgó Természetjáró Egyesület stb. létrejött, működésük. Ezen szervezetek valós közösségi igényeket fogalmaztak meg és juttattak érvényre, és nagyon sok esetben magyarországi modell alapján (is) szerveződtek.

A helyi magyar nyelvű napilapban, a *Népújság*ban újságírók, értelmiségiek egyre markánsabban körvonalazták az előző rendszerben elfojtott nemzetiségi problémákat. A marosvásárhelyi magyar közösség megoldatlannak vélt kérdései, frusztrációi tematizálódtak. A magyar nyelvű sajtó az első hetekben elsősorban a sérelmi diskurzusra szorítkozott, a magyar közösségszervezés szimbolikus elemei, az újraértékelt történelmi események és személyiségek később, március folyamán kerültek napirendre.¹²¹ A marosvásárhelyi magyarság számbeli súlyából és kulturális hagyományyaiból kiindulva ekkor már többen gondolták úgy, hogy a helyi magyar közösség nemzetiségi jogokért folytatott küzdelme Erdély-szerte példaértékű és iránymutató lehet. Január 14-én a városban ígét hirdető Tőkés László maga fogalmazott úgy, hogy az erdélyi magyarság „szíve” Marosvásárhelyen van, a város elsőbbséget élvez.¹²²

120 Szándéknyilatkozat. A Romániai Magyar Demokrata Szövetség Ideiglenes Intéző Bizottsága, Marosvásárhely, 1990. január 13. In: 1989 Húszéves az RMDSZ 2009: eseménynaptár, dokumentumok. 2009.

121 Novák-László: *A szabadság terhe...* i. m., 87.

122 Tőkés László Marosvásárhelyen. *Népújság*, 1990. január 17.

Középpontban a nemzetiségi kérdés

A rendszerváltás marosvásárhelyi átmenete első fázisában két kiemelt területen jelentkeztek markánsan az etnicizálódás jelei, a politikai és a kulturális életben. Politikai szinten egyre nagyobb hangsúllyal merült fel a bukott rendszer káderei leváltásának, azok utóéletének kérdése. Az oktatás pedig egyik kiemelt színtere lett a nemzetiségi jogköveteléseknek: anyanyelvi oktatás, önálló kulturális és oktatási intézmények.

Több marosvásárhelyi gazdasági egységben követelték a régi rendszerből átörökölt vezetők leváltását, január első napjaitól kezdődően több ilyen tárgyú beadvány érkezett az NMF helyi vezetőségéhez.¹²³ A Front néhány magyar tagja megpróbálta politikai úton is képviselni az alulról jövő kezdeményezéseket. Kincses Előd felvetette, hogy városi szinten alig van vásárhelyi származású képviselő, és az etnikai arányokat sem tartották be. Azt kérte, hogy a gyárak küldöttjei a munkásokat képviseljék, ne csupán a már funkcióban levő igazgatókat hívják be a vezetőségbe. Konkrét információkat, beszámolót kért a Szekuritáté helyzetéről, ugyanakkor a vezetőcserét szorgalmazta a hadsereg és a rendőrség tekintetében is.¹²⁴

A helyzet sajátosságából kiindulva az előző rendszer intézmény vezetőinek leváltása már a kezdetektől etnikai színezetet kapott. Amint azt tanulmányunk bevezető fejezetében bemutattuk, a marosvásárhelyi vállalatok és az állami intézmények vezetői tisztségeinek 77,7%-át román nemzetiségű személy töltötte be. 1989. december 22-e után ez a helyzet majdnem teljesen változatlan maradt, a vezető tisztségeket 77,2%-ban töltötték be román nemzetiségűek.

A megkérdőjelezett, leváltandó vezetők döntő többsége tehát román nemzetiségű lett volna. A leváltásokat indokoló vagy cáfolandó politikai érvek ilyen körülmények között hamar alulmaradtak az etnikai érvek mögött. A magyar elit és közvélemény jelentős része a Ceaușescu-rendszerből megörökölt, etnikai alapú, negatív diszkrimináció továbbélését látta ebben a jelenségben. A román elit és közvélemény egy része pedig etnikai alapon történő tisztogatásként élte meg mindezt. A román nyelvű média pedig kimondottan ilyen irányban jelenítette meg a kérdést. A *Cuvântul liber* című napilap két fronton reagált a kérdésre. Replikaként igyekeztek nomenklaturista múlttal is rendelkező magyar vezetőket felmutatni ellenpéldaként, illetve a kérdést tematizáló magyar vezetőkkel (Kincses, Jakabffy) szemben fogalmaztak meg különböző kritikákat, hangsúlyozva pl., hogy a napilapban foglalkoznak a volt tisztviselőkkel is, de a mostaniak helyzete és a jelen más „forró” témái inkább foglalkoztatja őket.¹²⁵

A vitatott kérdések egyre gyakrabban kerültek napirendre az NMF helyi vezető szerveiben is, ahol fokozatosan kialakultak a törésvonalak, az ütközési felületek. A megye vezetésével megbízott szerv annyira átítatódott a konfliktussal, hogy már nem találta a megoldást a kialakuló feszültség tompítására, ellenkező-

123 A források szerint az elégedetlenség egyik legfontosabb gócpontja a Metalotehnica vállalat volt. *AJCM*, 36/1990. leltári szám, 6. dosszié, 51. f.

124 Uo.

125 *Cuvântul liber*, 1990. január 26.

leg új, esetenként személyes jellegű konfliktusok színtere lett.¹²⁶ A Maros megyei átmenet egyik, ha nem a legérzékenyebb pontja az ún. iskolaügy lett. A diktatúra bukását követő időszakban a magyar közösség a kedvezőnek tűnő politikai helyzetben¹²⁷ azonnal megpróbálta újjászervezni az előző rendszerben részben vagy teljes egészében felszámolt kulturális intézményhálózatát. A folyamat egyik legfontosabb és egyben legérzékenyebb pontjának az anyanyelvi oktatás visszaállítása számított. A változtatás igénye gyorsan és több szinten jelentkezett. Az akkori viszonyok között legnagyobb tömeghatással rendelkező médiaorgánumban, a helyi magyar nyelvű napilapban, a *Népújság*ban január első felétől egyik központi kérdésként jelentkezett az anyanyelvi oktatás igénye.¹²⁸

A kérdésben érintett (szülővárosuktól messzire kihelyezett, román tannyelvű osztályokban tanító) tanárok egy jelentős hányada már a téli szünidő közben/után (január elején) jelezte, hogy változtatni kíván a helyzetén. A város különböző oktatási intézményiben tanító pedagógusok, szülői közösségek is gyorsan változtatni szerettek volna a nyolcvanas években kialakult állapotokon. Felmerült az új iskolai vezetőségek választásának igénye, magyar tannyelvű osztályok alakítása, a tanügyi vezetőségekben (beleértve a tanfelügyelőséget is) alulreprezentált magyar pedagógusok számának és súlyának növelése, a teljesen vagy részben román tannyelvű osztályokba „kényszerített” magyar tanulók helyzetének megoldása¹²⁹ és az önálló, magyar tannyelvű intézmények létrehozásának igénye. Ez utóbbi kérdéskörben a Bolyai Farkas Liceum került a középpontba.

Január második felére a legvitatottabb és legérzékenyebb kérdés a Bolyai iskola és az OGYI ügye volt. A magyar közösségnek az oktatásügyre vonatkozó törekvéseit az NMF magyar nemzetiségű képviselői, különböző határozatok elfogadása révén a Front szakbizottságain keresztül próbálták megoldani.

A Bolyai Farkas Liceumban is felmerült a magyar tanári kar, a diákok és a szülők részéről a magyar tannyelvű iskola visszaállításának igénye. Január 14-én az RMDSZ helyi képviselői közölték Pálfalvi Attilával, az akkori oktatásügyi miniszter helyettesével a szétválasztásra vonatkozó igényüket. 1990. január 17-én összeültek a Bolyai Farkas Liceum (román) tanárai, és kijelentették, hogy „a szétválasztás elve nem szolgálja a különféle nemzetekhez tartozó fiatalok közötti testvériséget és megértést, akiket nem szabad elavult eszmék vezessenek, ame-

126 Az NMF-ben lezajlott vitákról lásd: Novák-László: *A szabadság terhe...* i. m., 83–92.

127 Itt elsősorban az NMF, január 6-án a nemzetiségi kérdésben tett nyilatkozatát emeljük ki, amely ugyan tágabb keretekben fogalmazta meg a kisebbségi jogokat, de egy viszonylag „szabadabb” értelmezési keretben több elvi lehetőséget is magában hordozott. Ugyancsak ilyen kedvező feltételként értelmezhetjük az NMF központi és helyi szerveiben pozíciókat kapó magyar nemzetiségű képviselők, szakemberek jelenlétét és tevékenységét. Pálfalvi Attila személyében magyar nemzetiségű oktatásügyi miniszterhelyettese volt az országnak, egyes településeken pedig az NMF helyi oktatásügy szaktestületeiben is képviseltette magát a magyarság.

128 Pl. Kovács Péter: Gondolatok a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet múltjáról, jelenéről és jövőjéről (I). *Népújság*, 1990. január 10. Weszely Tibor: Néhány szó az oktatásügyről. *Népújság*, 1990. január 12. Gyéresi Árpád: Órizzük meg. *Népújság*, 1990. január 14.

129 Január folyamán több iskolában is felmerült az igény, hogy a román tannyelvű osztályokban tanuló magyar diákok magyar tannyelvű osztályokba kerüljenek. Tőkés András akkori tanfelügyelő-helyettes szerint tanév közben, több mint tíz magyar tannyelvű osztály létesült. A diákvándorlás ugyanakkor tanári állásokat, esetenként osztályok létét sodorta veszélybe. Interjú Tőkés Andrással, i. m., 33.

lyeket a múltból örökölték olyanok, akik összetévesztik a nemzetiségi jogok elvét a szeparatizmussal és diszkriminációval”¹³⁰

A kérdés hamarosan a politikusok asztalán találta magát, mindkét fél az új megyei szervektől várta a megoldást. 1990. január 18-án az NMF Maros megyei és marosvásárhelyi szervezete végrehajtó büroinak képviselői, a megyei tanfelügyelőség vezetősége, valamint a Bolyai és Papiu Líceumok vezetősége összegyűlt, hogy megvitassa – szülői beadványokra válaszul – a két líceum egy tannyelvűvé való szétválasztásának lehetőségét.¹³¹ A találkozón az a döntés született arról, hogy 1990. szeptember 1-től a Papiu Líceum román tannyelvűként, a Bolyai Líceum pedig magyar tannyelvűként működik tovább, illetve, hogy a továbbiakban, a szülői kérések és a leendő tanügyi törvény függvényében, tanulmányozzák a további egynyelvű állami oktatási intézmények létrehozásának lehetőségét.¹³²

Január 19-én az NMF megyei tanácsa újra megvitatta a Bolyai és a Papiu Gimnáziumok szétválasztásának ügyét. A vita során markánsan elkülönült egymástól a magyar és a román képviselők nézőpontja.¹³³ A román képviselők összességében elleneztek a két iskola szétválasztását, de érveikben két árnyalat képviseltette magát. A mérsékelt álláspont szerint a két intézmény azonnali szétválasztása adminisztratív nehézségeket eredményez (az érettségiző diákok helyzete pl.).¹³⁴ A markánsabb román álláspont (pl. a megyei első alelnök, Ioan Scriciu) egyértelműen szeparatizmusról beszélt, és azzal érvelt, hogy a román iskolák nem dobják ki a magyar gyerekeket.¹³⁵ A magyar fél (Tőkés András, Kincses Előd, Markó Béla) az előző rendszerben elszenvedett sérelmekkel, az iskola-összevonásokkal, a magyar nyelvű oktatás visszaszorításával és a magyar közösséget megillető kulturális jogokkal érvelt, valamint az eddigi tapasztalatokra hivatkozva kifejtette azon fenntartásait, hogy lényegében szeptemberre sem garantálja semmi a kérések teljesítését.

A vita részleges kiegyezést eredményezett. Ugyanazon a napon határozat született, miszerint az NMF MMIT úgy döntött, hogy a Papiu Ilarian Líceumot román tannyelvűnek, a Bolyai Farkas Líceumot magyar tannyelvűnek nyilvánítják, de az oktatás zavartalan biztosításáért a tanulók és tanszemélyzet kölcsönös átköltöztetésére a folyó tanév után kerülne sor. Az NMF kompromisszumos döntése nem csillapította le a kedélyeket. A magyar szülők, diákok és a tanárok egy része nem tartotta kielégítőnek ezt az állapotot, attól tartott, hogy a most elszalasztott lehetőséget szeptemberben nem lehet bepótolni. Frustrációikat az a tény is növelhette, hogy más erdélyi városokban, ha nem is zökkenőmentesen,

130 *Cuvîntul liber*, 1990. január 25. 19.

131 Novák-László: *A szabadság terhe...* i. m. 96–98.

132 Uo.

133 Smaranda Enache volt az egyetlen román nemzetiségű képviselő, aki logikusnak tartotta a magyar fél érveit, miszerint a marosvásárhelyi magyar közösségnek szüksége van egy önálló, magyar tannyelvű oktatási intézményre. Enache asszony érvrendszerét nem jellemezte a mindkét félre jellemző indulat, esetleges frusztráció, ezért képes volt az adott ügyön felülemelkedve látni bizonyos összefüggéseket. A „két fél” kifejezés alatt a román, illetve a magyar nemzetiségű képviselőket értjük.

134 A NMF MMIT január 19-i ülésének jegyzőkönyve. *AJCM*, 36/1990. leltári szám, 6. dosszié, 80. f.

135 Uo.

de döntés született, (esetenként) sor is került a magyar tannyelvű középiskolák visszaállítására.¹³⁶

Az esetleges költözésben személyesen is érintett román tanárok, szülők és a vitákba bekapcsolt diákok többsége már a kezdetektől nem értett egyet ezzel a döntéssel. Hathatós és sokszintű támogatást kaptak azoktól, akik ebben a folyamatban szeparatizmust, mesterséges elszigetelődést véltek felfedezni. A román elit egy része vereséget, tévesztést, presztízvesztést látott a Bolyai iskola ilyen szintű „feladásában.” A helyi, román nyelvű napilap, a *Cuvântul liber*, korán leereagálta a magyar törekvéseket és egyre vehemensebben ellenezte az iskolák szétválasztását. A közvéleményt jelentősen befolyásoló napilap központi témává tette a kérdést, napirendi szinten tematizálta, az érvek sokaságát, sokféleségét felsorakoztatva a szétválás ellen.¹³⁷

A Bolyai ügyét felkaroló szülők és más csoportok, személyek részéről egyre nagyobb nyomás nehezedett a Front magyar képviselőire. Január 30-án egy, a Bolyai tanári termében tartott megbeszélésen Kincses Előd arról beszélt, hogy helyi szinten lehetetlen kompromisszumot kötni, és hogy ő személy szerint sem támogatja az azonnali szétválasztást. Véleménye többekből nemtetszést váltott ki.¹³⁸

Az oktatásügyben felmerült másik fontos kérdés a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet és Egyetem (OGYI) tannyelve volt. Akárcsak a Bolyai Farkas Líceum esetében, a magyar értelmiség egy jelentős része elsődleges kérdésnek tartotta az anyanyelvi képzés jelenlegi állapotának megváltoztatását, lehetőségeinek kiszélesítését.

Az OGYI kérdése viszonylag gyorsan központi kérdéssé vált a magyar közéletben, utalva ezzel az NMF iránti elvárásokra. Az ún. magyar érvek két fő témakör mentén jelentkeztek. A magyar nyelvű oktatás visszaállításának szükségességét történelmi érvekkel (az egyetem létrehozásának körülményei, magyar jellege) és a Ceaușescu-diktatúrában leépített kisebbségi jogok orvoslásával indokolták anélkül, hogy a nemzetiségi jogok biztosítása „természetes szükségességének” hangoztatása mellett részletesebben is kifejtették volna a szétválások technikai lebonyolítását. A román közvélemény jelentős része az OGYI körül kialakult vitában is a Bolyai Farkas Líceum esetében megtapasztalt érvekkel reagált.¹³⁹

A két marosvásárhelyi középiskola szétválasztása és az OGYI helyzete január végére, február elejére kinőtte az oktatási kérdésekről folytatott vita kereteit. Az iskolacserére menet közben rárakódtak a két etnikum együttéléséből fakadó kölcsönös, valós vagy vélt sérelmek, frusztrációk. Az iskola jövője a többség–kisebbség viszony alakulásának szimbóluma lett. A szétválást ellenző román elit és a legfontosabb szócsöve, a román nyelvű sajtó kezdetben technikai jellegű ellenérveket hozott fel, az érintett szülők, diákok, tanárok nehézségeivel érvelt,

136 Novák-László: *A szabadság terhe...* i. m. 98–100. A *Népújság* 1990. január 27-i számában arról tudósítottak, hogy Brassóban magyar nyelvű líceum alakult, osztályok cseréjével, amely már február 1-től megkezdte működését. Magyar líceum Brassóban. In: *Népújság*, 1990. január 27.

137 *Cuvântul liber*, 1990. január 18.

138 Uo.

139 Novák-László: *A szabadság terhe...* i. m. 98–103.

valamint azzal, hogy ez a folyamat túl gyors, nincsenek meg hozzá a törvényi feltételek, így antidemokratikus. Ezek viszonylag gyorsan kibővültek politikai jellegű ellenérvekkel is, amelyek esetenként akár apokaliptikus jövőképet vizionáltak. Ezen álláspont szerint az iskolaügy nem más, mint az etnikai szeparatizmus első lépése. A marosvásárhelyi magyar értelmiség egy jelentős része ellenben úgy látta, az iskolák szétválasztása lehet a garancia arra, hogy a kisebbségi jogok érvényesülhetnek a városban és a térségben.¹⁴⁰

A kérdésben amúgy is megosztott Front vezetésére nem kis nyomás nehezedett a közvélemény részéről. A kérdésben érintett románok a tanácstól várták, hogy számukra kedvezően oldja meg a helyzetet, és vonja vissza a szétválásra vonatkozó határozatát. A magyar közvélemény a Front magyar nemzetiségű képviselőitől várták el, hogy érvényesítsék, léptessék gyakorlatba az oktatásügy terén fennálló nemzetiségi törekvéseket. 1990. február 3-án Mihai Şora tanügyminiszter – a Bolyai Líceum egyes magyar nemzetiségű tanárainak kérésére – telexen utasította a Maros Megyei Tanfelügyelőséget és az NMF Maros Megyei Tanácsát, hogy a Bolyai Líceum román osztályaiból alakítsanak egy líceumot, amely a második évharmadtól – átmeneti jelleggel – az almérnöki iskola épületében működik majd.¹⁴¹

A Tanügyminisztérium rendelkezése nem teljesült. Január végére, február elejére patthelyzet alakult ki mindkét intézményben. A magyar tanárok, szülők, tanulók egy jelentős része továbbra is az azonnali lépéseket szorgalmazta, román részről pedig mind a mérsékeltek, mind pedig a radikálisok, elutasították. A román részről sem maradtak tétlenül, az iskolákban egyre több, a szétválást elutasító, a magyar közösséget esetenként sértő röpcédulák jelentek meg.¹⁴²

A parttalan viták után újabb fordulat következett, amikor a tanulókat mindkét részről bevonták az érdekérvényesítő küzdelembe. A sikertelen egyeztetések után a bolyais magyar tanulók január végén ülösstrájkot kezdeményeztek, így próbálván kicsikarni a számukra kedvező döntést. A sztrájkot a román fél egy lépéssel bátrabban reagálta le, február 7-én a Bolyai udvarán több száz tanulót és szülőt megmozgató tüntetést szervezett. A jelenlevők elénekelték a román himnuszot, a testvériségre utaló jelszavakat skandáltak, és határozottan elutasították azt, hogy elhagyják a Bolyai iskola épületét. A megszólaló román nemzetiségű szülők egyértelműen negatív diszkriminációként értelmezték és sérelmezték a szétválasztásra történő újabb bolyais kísérleteket.¹⁴³

1990. február 9-én Hans Otto Stamp és Demény Lajos oktatási miniszterhelyettesek Marosvásárhelyre érkeztek tájékozódni és megoldást találni a kialakult helyzetre. A rendkívül feszült légkörben (a város központjában a román nemzetiségű diákok tüntettek) lezajlott tanácskozás nem hozott mindenki számára elfogadható megoldást.¹⁴⁴ Hans Otto Stamp tanügyminiszter-helyettes aláírásával

140 A nemzetiségi kérdést illetően január végére látványos fordulat zajlott le központi szinten is: Iliescu szeparatizmusról nyilatkozott, a Tanügyminisztérium ószre halasztotta a magyar tannyelvű iskolák beindítását és nem utolsósorban menesztették a szétválasztás egyik motorját, Pálfalvi Attila tanügyminiszter-helyettest.

141 Novák-László: *A szabadság terhe...* i. m. 103–114.

142 Bernády György *Közművelődési Alapítvány* videógyűjteménye, 2. kazetta.

143 Uo.

144 Bernády György *Közművelődési Alapítvány* videógyűjteménye, 3. kazetta. Novák-László: *A szabadság terhe...* i. m. 103.

újabb határozat született, amely letiltotta a két iskola azonnali szétválasztását. Előírta továbbá, hogy a Maros Megyei Tanfelügyelőség február 27-ig készítsen egy tanulmányt a középiskolai oktatás helyzetéről, és hogy 1990 szeptemberétől a Bolyai Farkas Líceum magyar tannyelvű iskolaként fog működni.¹⁴⁵

Új „frontvonalak”, a konfliktus kiszélesedése

Amint láttuk, a romániai magyar közösség a rendszerváltást követően szinte azonnal megkezdte az önszerveződését. Ez a hír egyfajta válaszlépésre sarkallta a vegyes lakosságú területeken élő román elit egyes tagjait is. Így történt ez Marosvásárhelyen is, ahol egy ún. kezdeményező bizottság már 1989 decemberében szervezkedni próbált.¹⁴⁶ A kezdeményezők, elsősorban humán végzettségű értelmiségiek,¹⁴⁷ tárgyaltak többek között Alexandru Todea görög katolikus püspökkel, majd később, Kolozsváron és Bukarestben a Nemzeti Parasztpárt képviselőivel. A tárgyalások sikertelensége után a kezdeményező-alapító csoport saját alakulat létrehozása mellett döntött. Az alakuló ülés január 22-én, Marosvásárhelyen, a TCM¹⁴⁸ épületében zajlott le.¹⁴⁹

1990. január 29-én a Papiu Ilarian Líceumban, az első bővített ülés alkalmával, az *Uniunea Românilor Transilvăneni* (Erdélyi Románok Szövetsége) néven emlegetett szervezethez csatlakozott a Szászrégenben alakult hasonló célkitűzésű *Frăția* (Testvériség) mozgalom,¹⁵⁰ a marosvásárhelyi jogászok *Dreptatea* (Igazság) egyesülete és a *Diákliga*.

145 Uo.

146 Valentin Borda újságíró a Vatra Românească megalakulásáról azt írja, „1989. december 24-én, kihasználva a karácsonyi kolindálás biztosította találkozásokat, a kezdeményező csoport megtette az első lépéseket. Véleményeket kért és konzultált annak érdekében, hogy létrehozzon egy olyan román szervezetet, amely ellensúlyozná Marosvásárhelyen a magyarok tevékenységét, akik egy nappal korábban, 24-én nyilvánosan is közölték az RMDSZ megalapítását.” Valentin Borda: *Vatra Românească*. Editura Petru Maior, Târgu Mureș, 1995, 51.

147 Florin Demian, Simion Sălăgean, Lazăr Lădăriu, Grigore Ploșteanu, Mariana Ploșteanu, Silviu Olaru, Ludovic Dogar, Remus Dogar, Vasile Pop, Pavel Ormenișan, Cornel Lupea, Ioan Nuțiu Pop, Ioan Ogneanu, Mircea Man, Dumitru Pop, Sever Ormenișan, Călin Ormenișan, Constantin Găbudeanu, Ioan Moldovan, Nicolae Marian, Florin Radu Demian. A résztvevők jelentős része humán értelmiségi (történész, újságíró, muzeológus, tanár) volt.

148 Trustul de Construcții Montaje – Építőipari és Szerelési Trösz.

149 Borda: *Vatra Românească...* i. m. 51.

150 A *Cuvântul liber* napilap január 20-i lapszámában megjelent közlemény (amelyben közlik a NMF megyei és városi tanácsa döntését, miszerint a Bolyai Farkas Líceum csak magyar nyelvű oktatási intézmény lesz), és az ugyanazon napilapban megjelent későbbi cikkek hatására, 1990. január 25-én szászrégeni, görgényvölgyi és a Maros felső folyása mentén fekvő román falvak lakóinak részvételével létrejött egy ideiglenes kezdeményező bizottság a *Román Testvériség* mozgalom megalakítására. A kezdeményező bizottság tagjai kijelentették, hogy egyetértenek az NMF programjával, és kezdeményezik, hogy a román alkotmányban egy hivatalos nyelvet ismerjenek el minden szakterületen, a román, és ezáltal is álljanak ellen kategorikusan a nacionalista és sovinszta jellegű megnyilvánulásoknak. Grupul de inițiativă al mișcării Frăția Românească: *Chemare la unitate. Cuvântul liber*, 1990. január 30.

Vasile Țăra visszaemlékezése szerint először az ún. könyvtári csoportosulás alakult meg, amely humán értelmiségiekből, katonákból, jogászokból és orvosokból állt össze. Véleménye szerint ez a csoportosulás december 27-én találkozott a Maros Megyei Könyvtár olvasótermében, ahol Ioan Sabău kifejtette, hogy a megyében minden a Király Károly kénye-kedvére van bízva. A résztvevők ezért eldöntötték, hogy létrehoznak egy saját szervezetet.

December 30-án a következő találkozó során egy ún. dokumentációt is megszerkesztettek, amelyet január 12-én Ion Iliescuhoz is eljuttattak azzal a kéréssel, hogy ne engedélyezze, hogy a magyarok enklávét hozzanak létre a térségben. Țăra szerint ehhez a csoporthoz csatlakozott a TAGCM-ben¹⁵¹ megalakult műszaki értelmiségiekből álló csoportosulás.¹⁵² Január 30-án a szervezet hét küldöttje kihallgatást kért a megyei alelnöktől, Ioan Scricieciutól. 1990. február 1-jén pedig hivatalosan is megalakult a Vatra Românească Egyesület (a továbbiakban VR).¹⁵³

A VR első programját, célkitűzéseit elemezve két feladatkör rajzolódik ki. Az egyik a szervezet kulturális jellegét hangsúlyozta, a másik pedig a közösségi érdekképviselőt. Az előbbi a különböző kulturális, néphagyományokhoz köthető szokások, hagyományok, a vallási élet felélesztését, terjesztését, a falu, a paraszti világ ilyen típusú értékeinek narodnyik ihletésű ápolását szorgalmazta. A szervezet másik szerepköre az ún. román érdekképviselő biztosítására vonatkozott. Ezen funkcióját a román történetírás szenvedéstörténeti diskurzusára alapozta (a román nép évezredes elnyomása, türelmessége és szenvedése utáni emancipáció). A negatív példaként felhozott történelmi érvekre (évszázados elnyomás, a Magyar Autonóm Tartomány mint etnikai enkláve) és az aktuálpolitikai eseményekre (helyi hatalmi pozíciók betöltése, kisebbségi jogok érvényesítése) való konkrét utalások egyértelműen a marosvásárhelyi (erdélyi) magyar törekvések ellensúlyozását, megfékezését tűzték ki célul.¹⁵⁴ Nyilatkozat szintjén jelen volt a kisebbségekkel kapcsolatos tolerancia is, viszont a román nemzeti érdekeket, értékeket mindenképpől álló evidenciaként kezelték, amelyekhez alkalmazkodni kell, amelyek elsőbbségét és hatalmi pozícióit el kell ismerni. A szervezet önmagát a román nemzeti érdekek képviselőjének deklarálta, olyan kontrollszervnek, amely képes megvédeni a románok érdekeit a gyengének vélt állami szervek helyett/mellett.

A VR-ba tömörülő román elit programjával jelezte, hogy elégedetlen a jelenlegi politikai helyzettel, a román állam és a magyarság viszonyának alakulásával, és hogy ebben a folyamatban ezzel a programmal a saját szervezetét tartja egyedül képesnek arra, hogy a helyi románság érdekeit kellőképpen érvényesíthesse. A VR deklaráltan nem tartotta magát politikai szervezetnek, gyakorlatilag viszont már a kezdetektől akként viselkedett, aktuálpolitikai kérdésekben nyilvánított markánsan véleményt, majd később konkrét lépéseket is tettek. A VR megalakulását követően napvilágot látott közlemények világosan jelezték, hogy

151 Trustul Antrepriza Generală de Construcții și Montaj/Építőipari és Szerelési Fővállalkozói Trószta.

152 Valentin Borda: *Vatra Românească...* i. m. 54–55.

153 A VR vezetősége: Silviu Petru Olaru (orvos) tiszteletbeli elnök, Radu Ceonța (képzőművész), Dumitru Pop (közgazdász), Zeno Opreș (orvos), Grigore Ploșteanu (történész), Vasile Țăra (a hadsereg tisztje), Florin Demian alelnökök, Mircea Artimon Mihail (tanár, a Maros megyei könyvtár aligazgatója) titkár. In: *Cuvântul liber*, 1990. február 6.

154 A szervezet első nyilatkozatairól, programjáról részletesebben lásd: Novák–László: *A szabadság terhe...* i. m. 108–110.

a szervezet energiáinak többségét nem a kulturális élet fellendítése, hanem a helyi magyar közösség törekvéseinek ellensúlyozása köti le.¹⁵⁵

Az erdélyi románság érdekei külön képviselőtételének szükségességének hangsúlyozása, az ország integritásának védelmére való felhívás viszont eleve azt sugallták, hogy ezek Erdélyben veszélyben vannak. Amint láthattuk, a szervezet programja általános tételeket foglalt magába: a román kultúra védelme és fejlesztése, dialógus, de tevékenységében óriási energiákat fordított a magyar közösség különböző törekvéseinek megvívására. Gyakorlatilag (a különböző folklór- és kulturális rendezvényeket leszámítva) az első időszakban egyfajta ellenlépéseket eszközölt a magyar törekvésekre, majd egy idő után, elsősorban Marosvásárhelyen, kezdeményező szerepet is felvállalt (lásd a márciusi történeteket).

A szervezet érvrendszerében elsődleges helyet kapott a történelmi sérelmek felemlegetése és az 1989 utáni történések kimondottan egyoldalú, románellenes értelmezése: 1848, a latinitás, az Erdélyi Iskola (mind olyan témák, amelyekkel a tagság nemzeti érzületét, lelkesedését kívánták táplálni), az egykori MAT-nak a románokra nézve diszkriminatív léte, a székelyföldi „románüldözés”, a kádercserék és váltások, az iskolaügy felnagyítása. A rendőrlincseléseket (a kormány hivatalos álláspontját figyelmen kívül hagyva) kimondottan etnikai jellegűnek titulálták, eltekintve a magyar nemzetiségű meggyilkoltaktól. Nyílt párhuzamot vontak az 1940-es őszi magyar bevonulás és a 1989/1990-es magyar érdekvédelem törekvései között. „Az elszenvedett kínzások az 1940-es évre emlékeztetnek: megalázás, kínzás, lefejezés, lábbal tiprás, kődobálás, hullágetés.”¹⁵⁶ A VR értelmezése szerint a magyar segélyszállítmányok és a közeledés csak ürügy volt a zavarkeltéshez: „Míg egyik kezüket Kelet felé, felénk nyújtották [t. i. a magyarok – N. Cs. Z.], a másikat Nyugat irányába nyújtották, de nem üresen, tele rágalmakkal és hazugságokkal.”¹⁵⁷

A VR felülről szervezett hálózat volt, amelyet gyakorlatilag a marosvásárhelyi román elit egy csoportja hozott létre. A megyei tagnévsor és mellette a foglalkozás feltüntetése egyértelműen bizonyítja, hogy noha a VR magát nem tekintette politikai szervezetnek, bázisának jelentős részét az egykori állami erőszakszervezetek (rendőrség, ügyészség, hadsereg, biztonságiak) tagjai, humán értelmiségiek, jogászok, tanárok, orvosok képezték.¹⁵⁸ A szervezet azonban rohamos tempóban gyarapodott, néhány hét leforgása alatt több erdélyi településen is megalakult, jelentős tömegtámogatottságra tett szert. Február 14-én Kolozsváron az Egyetemiek Házában megalakult a szervezet Kolozs megyei fiókja.¹⁵⁹ 16-án újabb helyi szervezetek alakultak Nagybányán, Szatmáron és Gyulafehérváron.¹⁶⁰

Az egyre fokozódó nemzetiesítő agitáció, a sajtómanipuláció, a veszélyérzet felerősítése és mesterséges fokozása jelentősen felduzzasztotta a szervezet tagságát. A VR jó mobilizációs eszköztárral rendelkezett. Már az első nagygyűlésen

155 Uo.

156 *Adevărul în libertate*, 1990. február 24. Továbbá lásd a *Cuvântul liber* februári és márciusi lapszámait.

157 Uo.

158 *Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára* (MNL OL), KÜM-TÜK, Románia, 1990, 64. doboz, 001526/3.

159 *Cuvântul liber*, 1990. február 20.

160 Uo.

is több ezer jelenlevőt mozgató meg, ami széles kapcsolathálózatra, professzionálisra utal. Annak ellenére, hogy a szervezet energiáinak döntő többségét a magyar közösség törekvéseinek megfigyelésére fordította, azok is megtalálták benne helyüket, akik a román kultúráért szerettek volna tenni, vagy egyszerűen a vidéki románság emancipációját tekintették elsődleges kérdésnek.

A VR az 1989 decemberével kezdődő átmenet szinte minden megoldatlan problémáját nemzetiségpolitikai összefüggésben tematizálta a román közvélemény előtt. A szervezet a különböző rendezvények mellett, partnerként tekinthetett a *Cuvântul liber* román nyelvű napilapra, amely már januártól kezdődően sajátos vehemenciával jelenítette meg a magyar kérdést. Március 1-jén Radu Ceontea, a VR Maros megyei szervezetének elnöke és Lazăr Lădariu, a lap főszerkesztője szerződést kötöttek, amelyben megállapodtak többek között arról, hogy a lap negyedévenként 1500 lej ellenében közli a szervezet anyagait.¹⁶¹

Amint már említettük, január végére, február elejére mindkét oktatási intézmény kérdésében patthelyzet állt be. Az iskolák és a káderváltás körül kialakult és más ellentétekkel, kölcsönös frusztrációktól meneteközben kiegészült feszültség egyre szélesebb körben terjedt. A diákok, tanárok, szülők bevonásával az események túlméretezett sajtónyilvánosságot kaptak, ennek következtében a problémák kikerültek az utcára. A román diákoknak a tanügyminisztériumi küldöttek látogatása során lefolytatott „sikeres” utcai demonstrációja és a VR megalakulása lépéselőnybe hozta a konfliktusban szerepet vállaló román felet. Az NMF már említett, januári fordulata pedig szintén ezt a konfrontatív álláspontot erősítette.

Már január második felétől egyértelművé vált, hogy bizonyos román csoportok nem csupán az „ésszerűtlen” intézményszétesztelés ellen lépnek fel, hanem egyértelműen a magyar közösség követeléseinek visszaszorítását tartják a fő célkitűzésnek. Az állandó médiaháború mellett olyan eszközök is megjelentek, amelyek tudatos és szervezett háttérmunkát sejtetnek. Gyakorlatilag már januártól kezdődően ellenőrizhetetlen hírek, röpcédulák, kószajelszavak keringtek egyre nagyobb számban. A röpcédulák leegyszerűsített jelszavakba tömörítve foglalták össze egyrészt mindazt, amit a magyarok ellen fel lehetett vádként hozni, másrészt pedig a románok nemzeti büszkeségét kiemelve, mozgósító üzeneteket tolmácsoltak.¹⁶²

Több forrásból is az derül ki, hogy a hadsereg alárendeltségébe került a Szekuritáté néhány tisztje, akik nem hivatalosan, de tovább folytatták hírszerző tevékenységüket az ún. magyar irredentizmusra koncentrálva.¹⁶³ A kérdésben érintett személyek úgy látták, hogy a magyarok pozíciószerezésével a román állami autoritás kérdőjeleződik meg, kerül veszélybe. Az egyre erősödő erdélyi román propaganda hatására (is) a központi román média többször foglalkozott a nemzeti követelésekkel, szinte minden esetben a helyi románság érdekei sze-

161 MNL OL, KÜM-TÜK, Románia, 1990, 64. doboz, 001526/3.

162 MNL OL, KÜM-TÜK, Románia, 1990, 65. doboz, 001063.

163 Gheorghe Bănescu: *Demers pentru adevăr. Consemnări*. Editura Europa, 2001.

A legújabb kutatások arra is fényt derítettek, hogy a Szekuritáté néhány tisztje 1990 januárjától, hetente több alkalommal ún. „helyzetjelentéseket küldött a Maros megyei magyarság hangulatáról.” A jelentéseket az 1989 előtt is hasonló témakörökkel foglalkozó tisztiek írták alá. Az iratokból az körvonalazódik, hogy a Szekuritáté helyi strukturái jelentős mértékben veszítettek korábbi pozícióikból, nem rendelkeztek pl. az ún. magyar ügyben korábban használt ügynökhálózattal. *Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității*, Fond Documentar, 19150/1990. dosszié, 1–35. f.

rint mutatva be az adott kérdést: a magyar veszélyt, a szeparatizmust, a túlzott követeléseket, a helyi románok negatív diszkriminációját stb. tematizálva.

Az RMDSZ, érzékelve a helyzet bonyolódását, a *Cuvântul liber* 1990. január 30-i számában felhívást intézett a város és a megye román lakosaihoz, amelyben megpróbálva ellensúlyozni az egyre szélesebb körökben terjedő magyar veszélyre vonatkozó híreket, közzétette a magyar közösség kéréseit, óhajait. A felhívásban a '89-es forradalom közös véraldozatára hivatkozva igyekeztek bizonyítani a magyar lakosság lojalitását és jó szándékát. Ezt követte a Ceaușescu-rendszerben elszenvedett jogfosztások bemutatása. Kiemelték, hogy a magyarokat megfosztották anyanyelvüktől, és hogy Ceaușescu egymás ellen uszította a két nemzetet, arra a hazugságra építve, hogy a magyarok veszélyeztetik Románia területi ép-ségét. A közlemény kihangsúlyozta, hogy a magyarságnak nincsenek revizionis-ta szándékai, a románokkal itt akarnak együtt élni.¹⁶⁴

A marosvásárhelyi magyar elit egy jelentős része és a kisebbségi jogvédelmi küzdelembe bekapcsolódott személyek, csoportok ugyanakkor úgy értékelték, hogy a kialakult helyzet ellenére sem kell visszalépni. Az iskolai intézményrend-szerekben és a politikai-közigazgatási szférában elért eredményeket elégtelennek tartották. A két középiskola szétválasztásának, tömegeket is megmozgató, sike-res megtorpedozása, a VR megjelenése újabb lépésre készítette az RMDSZ helyi vezetőségét, amely egyre inkább hajlott arra, hogy a magyar közösségnek is az utcára vonulva kell nyomatékosítania kérdéseit. Ilyen körülmények között szer-veződött meg a gyertyás-könyves tüntetés. Az eseménnyel a magyar kisebbség tudatos némaságával az erkölcsi többletet próbálta érzékeltetni, ugyanakkor a közösségi szellem és érzés erős megnyilvánulása közepette üzenet is volt, hogy nem hajlandó lemondani a kért jogokról. A több ezres, néma, gyertyás felvonulás óriási hatással volt mind a magyarokra, mind a románokra. A magyar közösség úgy értelmezte, hogy európai módon, méltósággal, csendben sikerült erőt de-monstrálni és ezzel nyomatékosítani a nemzeti igényeit, intézményi elvárásait. A gyertyás tüntetés a románokban, főleg a beindult vitákban érintett felekben, ellenkező hatást váltott ki.¹⁶⁵

A polémiák legfőbb színtere nem is különböző politikai fórumok voltak, ha-nem a legolvasottabb napilapok. A két megyei napilap hasábjain február folya-mán napi rendszerességgel jelentek meg a kölcsönösen vádaskodó cikkek, cáfo-latok, beszámolók, nyilatkozatok, glosszák. A cenzúra nyomása alól felszabadult társadalomra (mindkét etnikum esetében) a sajtó volt a legnagyobb hatással. Azt is mondhatjuk, a sajtó volt a leghatékonyabb közvéleményalakító tényező.

A VR törekvéseihez a helyi román nyelvű napilap, a *Cuvântul liber* munka-társaiban talált szövetségest. Januártól kezdődően a lap egyre intenzívebben és

164 *Cuvântul liber*, 1990. január 30.

165 A marosvásárhelyi gyertyás-könyves tüntetésre február 10-én került sor. Az esemény megszervezéséről és lezajlásáról részletesebben lásd: Novák-László: *A szabadság terhe...* i. m. 118–119. Domokos: *Esély...* i. m., 153–156.

egyre agresszívebb nyelvezetben tálalta a helyi románság „nemzeti harcát.”¹⁶⁶ A magyar igények közlését a *Népújság* vállalta fel, amely fontos szerepet töltött be a magyar közösség mozgósításában, a problémák tematizálásában. Nyelvezete, hangvétele, megfogalmazott üzenetei sosem érték el a román társalap radikalizmusát, ugyanakkor a választott nemzetiségi témák (iskola, kultúra, nemzeti múlt és történelem) és kérdések állandó címlapon tartásával és kommunikálásával fokozta az összetartó, mozgósító-felrázó hatást, kiemelkedő szerepet játszott a magyarságban újult erővel jelentkező közösségi tudat alakításában.¹⁶⁷

A magyar külügyminisztérium az egyik elemzésében már februárban úgy vélte, hogy Marosvásárhelyen lehetetlen a párbeszéd a VR és az RMDSZ között.¹⁶⁸ A március 6-án Marosvásárhelyen előadást tartó Gáll Ernő naplójában azt jegyezte fel, hogy a városban jól érzékelhetőek a Karabah-szindróma elemei. A betelepítettek görcsösen ragaszkodnak az előjogaikhoz. A helyi magyar értelmiség türelmetlenebb, mint másutt. Megemlítette, hogy találkozott Sütő Andrással, aki kihangsúlyozta, hogy határozottan, bizonyos kockázatokat is felvállalva kell fellépni.¹⁶⁹ Marosvásárhelyen márciusra a helyzet pattanásig feszült, a polémiában részt vevő elit révén a közvélemény egy része is fokozatosan hiszterizálódott, amelynek egyik fokmérője a helyi médiában kialakult lincshangulat volt.

1990 márciusa Marosvásárhelyen

Március első felére Marosvásárhelyen feszült helyzet alakult ki. A magyar közösség által prioritásként kezelt iskolaügy és általában a nemzetiségi jogok terén kért, követelt eredmények késtek. A VR köré szerveződő román csoportok pedig egyre markánsabban igyekeztek megállítani a magyar törekvéseket. Mindez egy olyan eseménysorozat kibontakozását eredményezte, amely a március 19–20-i véres utcai összecsapásokban csúcsondott ki.

1990. március 15-én Marosvásárhelyen és több Maros megyei településen sor került az 1848–1849-es magyar forradalom és szabadságharc megünneplésére. A romániai rendszerváltás zűrzavarában megünneplelt március 15. újabb olyan lépés volt, amely a magyar közösség elszántságát, egységét sugallta a többségi

166 A marosvásárhelyi napilapok, a *Cuvântul liber* és a *Népújság* 1990 januárja és márciusa közötti tevékenységéről folytatott kutatások kimutatták, miként jelenített meg a két újság meghatározott témákat: önkép, a másokról kialakított kép, (erdélyi) történelmi múlt, nemzeti szimbólumok, nemzetiségi jogok stb. Az eredmények azt mutatják, hogy *Cuvântul liber* az esetek többségében militáns, támadó jellegű hangot ütött meg. Bodó Zoltán – Marius Cosmeanu – Mátéffy Csaba – Paul Mărginean: *Alter/Ego* târgumureșean. In: *Aletra 1*, 1995 (1), 77–92.

167 A lap nagy mennyiségben szállította a közösségformáló és mozgósító témákat, talán kisebbségi óvatosságból, sokkal kevésbé agresszív nyelvezettel, mint a román napilap. Civilizációs, kulturális magasabbrendűsége, a lokális múltra koncentrált, egy olyan városképet elevenítve fel, amely még jelentős mértékben, kulturális szempontból magyarnak számított. Bodó – Cosmeanu – Mátéffy – Mărginean: *Alter/Ego... i. m.* 87.

168 MNL OL, KÜM, TÜK, Románia, 1990, 65. doboz, 00643/3.

169 Gáll Ernő: *Napló I. 1977–1990*. Kolozsvár, Polis, 2003, 351.

közvéleménynek. A románság egy része ismét a februári gyertyás megmozdulásokhoz hasonlóan értelmezte és értékelte mindezt, ezúttal kiegészítve az eseményhez kapcsolódó történelmi sérelmekkel.¹⁷⁰

A március 15. megünneplése körüli feszültség mellett két kiemelt kérdés foglalkoztatta a marosvásárhelyi közvéleményt: a még mindig rendezetlen oktatásügy, illetve a szimbolikus térfoglalás és a közösségi reprezentáció fontos részének tartott kétnyelvű feliratok kérdése. A marosvásárhelyi magyar közélet képviselői több fórumon világosan kifejezték, hogy a fennálló feszült helyzet ellenére sem hajlandók lemondani az anyanyelvi oktatás megszervezésében kitűzött célokról, hogy ezt a közösségi jogok egyik alapfeltételének tartják.

A Bolyai Farkas Líceum körül februárban elmérgesedő viták helyét márciusban némileg átvette az OGYI-n kialakult helyzet ügye, ahol a magyar nyelvű oktatás bevezetésétől elzárkózó magatartás miatt a magyar nemzetiségű diákok sztrájkba kezdtek.¹⁷¹

Az RMDSZ által vezetett ekkori kisebbségi jogvédelemnek egyik sarkalatos pontja volt az, hogy a magyar közösség jelenlétének jelképei, konkrét megnyilvánulásai érzékelhetőek legyenek a nyilvános térben. Ezt a nemzetiségi jogok elismerésének garanciájaként értelmezték, ugyanakkor egyfajta szimbolikus térfoglalást is jelentett. A törekvés egyik legkézenfekvőbb részét a kétnyelvű feliratok (helység-, intézménynevek) képezték. A NEIT román nemzetiségű képviselőinek egy része nem fogalmazott meg egyértelmű álláspontot, mások, kiegészülve a VR aktivistáival, kimondottan ellenezték ezeket.

A kérdésben jelentkező feszültség vezetett el március 16-án a Tudor lakónegyedi 28-as számú gyógyszertár körül kialakult eseményekhez. Egy kétnyelvű felirat kihelyezése miatt/ürügyén több száz román nemzetiségű személy tiltakozott a helyszínen, majd a kora esti órákig a város különböző pontjain. A tiltakozást kisebb rendbontás és egyes, magyar nemzetiségű személyek bántalmazása kísérte.¹⁷²

Másnap, 17-én újabb tömegmegmozdulásra került sor. 11 és 14 óra között a román Diákliga tüntetést szervezett. A tüntetésen a magyar diákok és általában a magyar törekvések ellen hangzottak el beszédek.¹⁷³ A 16-án és 17-én történtek világosan jelezték, hogy a magyar törekvések ellen fellépő román aktivisták képesek nagyobb tömegeket mozgatni, utcára vinni, erőszakos módszerekkel nyomást gyakorolni a magyar közösségre és annak képviselőire. Ugyanakkor az is érzékelhetővé vált, hogy ezek a megmozdulások esetenként már magukban hordozták a fizikai agresszió előjeleit is.¹⁷⁴

A március elejétől beindult események 19-én kulminálódtak. A VR körül szerveződő román érdekcsoport újabb, radikálisabb lépésre szánta el magát. A délelőtti órákban nyomásgyakorló tüntetést szervezett a NEIT székháza elé, aminek

170 Novák – László: *A szabadság terhe...* i. m.

171 *Népújság*, 1990. március 9.

172 A történetekről részletesebben lásd: Novák – László: *A szabadság terhe...* i. m., 137–139.

173 *Bernády György Közművelődési Alapítvány* videógyűjteménye, Marosvásárhely, 6. kazetta.

174 A tüntetők közül sokan magyar feliratokat semmisítettek meg, a verbális agresszió mellett előfordult, hogy újságírókat, járőröket bántalmaztak.

következtében lemondásra készítették a szerv egyik legismertebb (és a legtöbb konfliktust magára vállaló) magyar nemzetiségű vezetőjét, Kincses Elődöt.¹⁷⁵

A március 19-én, hétfőn délelőtt történtek, a két megbeszélésen elhangzott kijelentések, Kincses lemondása egyértelműen jelezte, hogy a tüntetők és a szervezők az eddigi magyar követeléseket szándékoznak megállítani és a város magyarságának politikai-közületi képviselőit félreállítani. Az elhangzott érvekben a konkrétumok (Kincses tévés szereplése, sztrájkok stb.) mellett nagy számban jelen voltak a különböző sztereotípiák, a sajtó által utcára dobott, közszájon forgó, ellenőrizhetetlen hírek, az ebből fakadó félelmek és frusztrációk, a valós vagy eltúlzott történelmi sérelmek és nem utolsósorban az előző rendszerben megfogalmazott és ideológiai dogmává tett nemzetiségellenes (elsősorban magyarellenes) tételek is.

A NEIT vezetése pedig tehetetlennek bizonyult. Egyes tagjai nyíltan vagy burkoltan egyetértettek a Kincsest eltávolítani szándékozó tüntetőkkel, más tagok pedig az adott konfliktusos helyzetben nem nyilvánítottak véleményt. A NEIT vezetője, Scriciu tábornok, akinek már korábbi nyilatkozataiból is világos volt, hogy nem tekinti elsődleges fontosságúnak a nemzetiségi kérdés rendezését, a Kincses elleni vádak elfogadásával eldöntötte a kérdést. Engedett az utcai nyomásgyakorlásnak, rábólintott Kincses eltávolítására, s ezzel olyan precedenst teremtett, amely tragikus következményekkel járt a következő napokban.

A nap másik kiemelt jelentőségű eseménye az RMDSZ-székház ostroma volt. A Kincses Előd lemondását ünneplő tömeg, kiegészülve a Görgény völgyéből érkező, VR-aktivisták által mozgósított falusi tömegekkel, a délutáni órákban ostrom alá fogta a magyar érdekképviseleti szervezet épületét. A délutáni események során feldúlták a (más politikai pártoknak is otthont adó) székházat, és az ott rekedt magyar nemzetiségű személyek közül többeket súlyosan bántalmaztak. A legismertebb eset Sütő András bántalmazása volt.¹⁷⁶ A történetek több kérdést is felvetnek. Hogyan történhetett meg mindez a hadsereg, a rendőrség és a megye, valamint a város első számú vezetőinek jelenlétében? Szándékos mulasztás volt vagy szakmai baklövés, talán tévedés? A helyi rendőrségi és katonai vezetők arra hivatkoztak a későbbiekben, hogy nem állt rendelkezésükre megfelelő számú ember, a kirendelt katonák és rendőrök pedig minden igyekezetük ellenére képtelenek voltak megfékezni az agresszív tömeget.

A magyar visszaemlékezések nagy része szándékosságot is sejtet. Az tény, hogy az evakuálást megszervező illetékes szervek, személyek feltehetően szándékos vagy szakmai mulasztásból több hibát is elkövettek: ponyvás autó kiküldése (ami lehetővé tette az agresszorok feljutását a járművekre), a helyszín elégtelen, kis létszámú erővel történő biztosítása és a késlekedés, nem készített senkit a támadók közül meghátrálásra, nem volt visszatartó ereje az intézkedéseknek, következképpen nem fékeztek meg az egyre erőszakosabbá váló tüntetőket.

A 19-i agresszivitásnak valószínűleg az (is) lehetett a célja, hogy elbizonytalanítsa a város magyar lakosságát. Mindez azonban fordítva sült el. Másnap, 20-án nagyszabású magyar tüntetésre került sor a város központjában. A kb. 10–15 000-es magyar tömeg közben határozottan és hangosan jelezte, hogy a fel-

175 Novák – László: *A szabadság terhe...* i. m., 146–149.

176 Uo. 149–154., *Fehér könyv. Az 1990. március 19. és 20-i események Marosvásárhelyen*. Püski Kiadó, Budapest.

merült problémák sürgős megoldását kéri. A 19-i és az azt megelőző, az erőszakot sem megelőző események hatása alatt álló magyar tömeg szemmel láthatóan már nem elégedett meg a NEIT formális ígéreteivel. A „Most vagy soha”, „Minden magyar jöjjön ki”, „Tűrtünk eleget” jelszavak pedig arra utaltak, hogy a tömeg azonnali, gyors és határozott intézkedéseket, illetve ezek végrehajtására garanciákat várt. A tüntető magyarok ekkorra már szabályosan birtokba vették a városházát.¹⁷⁷

Egy idő után román ellentüntetők jelentek meg a téren, akik a délutáni órákban kiegészültek a Maros völgyéből ismét behívott és beszállított, újra botokkal felfegyverzett tömegekkel. A téren zajló szópárbajt a fél hat után kezdődő utcai összecsapások váltották fel. 17.38-kor a Görgény-völgyiek csoportja a román tüntetők fedezékéből előretörve lerohanta a magyar tüntetőket, akik a kezdeti pánik után ellentámadásba lendültek. A hadsereg későn, néhány harcocsival igyekezett szétválasztani a két tábort. Az „állóháború” kialakulását azonban ez sem akadályozta meg. Mindez az esti órákban szűnt meg, amikor a vidékről segítséget kapó magyar tüntetők áttörték a kordonokat, és szétkergették az ellentábor. 1990. március 20-ról 21-re virradó éjszaka katonai erősítés érkezett a városba.¹⁷⁸

A „véres márciustól” az első szabad választásokig

Még az előző napon, azaz 1990. március 20-án a NEIT országos vezetősége vizsgálóbizottságot hozott létre a marosvásárhelyi események feltárására és kivizsgálásra. A bizottság a következő személyekből állt össze: Ion Mánzatu (a NEIT alelnöke), Gelu Voican-Voiculescu (miniszterelnök-helyettes), Nicolae S. Dumitru, Nicolae Radu, Verestóy Attila (a NEIT Végrehajtó Bűrójának tagjai), Mihai Şora (tanügyminiszter), Mihai Eftimescu (Nemzetvédelmi Minisztérium, a vezérkari főnök első helyettese), Corneliu Diamandescu (belügyminiszter-helyettes), Nicolae Cochinescu (az Országos Ügyészség egyik igazgatója). A testületnek kettős küldetése volt: megállapítani a történeteket és erről jelentést tenni a NEIT-nek, ugyanakkor pacifikálni a várost, megszüntetni a konfliktushelyzetet.¹⁷⁹

A központi küldöttség javaslatára a Marosvásárhelyen kialakult helyzetet egy, az RMDSZ és a VR képviselőinek részvételével megtartott tárgyalássorozat lett volna hivatott megoldani. A két szervezet 10–10 tagból álló küldöttsége, a két etnikai közösség képviselőjeként, nem pedig politikai szervezetként, március 22-én ült tárgyalóasztalhoz a kormányküldöttség közvetítésével.¹⁸⁰ A VR ezzel hivatalos és elismert, sőt a NEIT képviselőinek háttérbe szorulásával, egyedüli román tárgyalópartnerré lépett elő. Ezzel, annak ellenére, hogy a VR folyamatosan azt hangoztatta, hogy nem ő szervezte a tüntetéseket, implicit módon elismerte, hogy ő testesíti meg a románok viszonylatában (ahogyan a magyar közösség esetében az RMDSZ) mindazokat a követeléseket, amelyekért a román lakosság az

177 Novák – László: *A szabadság terhe...* i. m., 154–161.

178 Uo.

179 Uo.

180 A NEIT MMIT és a Kormánybizottság 1990. március 22-i ülése. *AJCM*, 36/1990. leltári szám, 6. dosszié, 246–259. f.

utcára vonult és vállalta az erőszakos konfrontációt. A tárgyalások első szakasza után a felek egy közös nyilatkozatot adtak ki, amelyben az erőszak megállítására kérték a lakosságot és jelezték, hogy elkezdődtek a tárgyalások.¹⁸¹

A marosvásárhelyi események után nem maradhatott el a megyei szervek szembenézése sem a történetekkel. Nyilvánvaló volt, hogy a NEIT megyei szervei képtelenek voltak kezelni a kialakult helyzetet. Március 23-án Gelu Voican Voiculescu javaslatára egy sajátos módszerrel választották újjá a megyei vezetést. A románok javasoltak öt magyar nemzetiségű személyt a bírúba, míg a magyarok öt román nemzetiségűt. A román félnek jutott volna a megyei elnöki tisztség, továbbá egy alelnöki pozíció és a megyei jegyzői tisztség. A magyarok két alelnöki helyet kaptak.¹⁸² Ugyanezzel a módszerrel újraválasztották a NEIT Marosvásárhely Muncípiumi Tanácsát is.¹⁸³

Az RMDSZ és a VR küldöttsége közötti tárgyalások a következő napokban is folytatódtak. Az RMDSZ-nek az volt az elsődleges célja, hogy bizonyos nemzetiségi jogok (kétnyelvű feliratok, anyanyelvhasználat, önálló oktatás) érvényességét elfogadtassák, és közlemény formájában nyíltan is kimondassák a mindezt eddig vehemensen akadályozó szervezettel. A nézőpontok rendkívül nehezen közeledtek, hisz amint azt az utcán, a közös megegyezések ellenére is tovább tüntető VR-szimpatizánsok kifejezték, a vita elsősorban már nem a nemzetiségi jogok alkalmazásának módszereiről, technikai kivitelezéséről folyt, hanem azok minél teljesebb visszafojtásáról, a minimum mértékéről.

A közös nyilatkozat elfogadásáig hosszúnak bizonyult az út, és a tárgyalások a folyamatos huzavona, a nézőpontok közelítése okozta nehézségek miatt fokozatosan veszítettek a kezdeti lendületükből. A közös közlemények, az egyeztetésekről szóló beszámolók többnyire általános jellegű tudnivalókat, elvi megállapodásokat közöltek. Az egyeztetéseken a helyi jellegű konkrét követelésekről, problémákról nem születtek határozatok, döntések. Az RMDSZ és a VR április 5-én adott ki újabb közös nyilatkozatot, amely újból elítélte az agressziót és a nézőpontok közelítésének fontosságát hangsúlyozta. Külön pontként szerepelt az is, hogy a román lakosságot biztosítani kell arról, hogy érdekeiket semmiképpen sem csorbítják a kisebbségi jogkövetelések. A magyar lakosságot pedig arról kell meggyőzni, hogy mind a jelenlegi, mind pedig a választások után felállt új vezetés garantálni fogja a kisebbségi jogokat a nemzetközi egyezményeknek megfelelően.¹⁸⁴

181 Novák-László: *A szabadság terhe...*i. m., 174.

182 Magyar részről Tökés András olvasta fel az általuk javasolt román személyek nevét: Valer Gálea elnök, Aurel Rusu alelnök, Gheorghe Pătrașcu titkár, Mihai Grozav, Grigore Ploșteanu, Nicolae Juncu, Mihai Sin, Dumitru Pop, Gheorghe Șincan tagok. Ezt a javaslatot Tușnea próbálta megvétózni azzal az indokkal, hogy a Frăția szervezet nincs képviselve. A románok magyar részről a következő személyeket jelölték: Kolozsváry Zoltán, Virág György alelnökök, Szabó László, Kőrmöczky Zoltán, Fülöp Dénes, Ábrám Noémi, Dósa Jenő tagok. A javaslatokat elfogadták annyi különbséggel, hogy a lemondott Juncu helyére Ioan Bocoșt választották be.

183 Gálfalvi György, Király István, Borbély László, Sükösd Levente, Emil Tirnăveanu, Sorin Uifălean, Adina Gican, Domide Roman bíró tagok, Gheorghe Cornel elnök, Borbély László, Emil Tirnăveanu, Sorin Uifălean alelnökök, Adina Gican titkár. *Népűjság*, 1990. március 24. A NEIT MMIT ülése.

184 *Népűjság*, 1990. április 5.

A politikai kedélyek „kényszerű csillapodása” nem hozta meg a várva várt nyugalmat a városban. Az utcai megmozdulások ugyan befejeződtek, de azokon a helyeken, ahol a két etnikum tagjai érintkeztek, továbbra is izzott a parázs. A NEIT Maros Megyei Ideiglenes Tanácsa (MMIT) jelentése szerint a különböző gyárakban-üzemekben április közepén is érzékelhető volt a feszültség a két etnikum között.¹⁸⁵ A NEIT 1990. április 5-i ülésén a megyére vonatkozó gazdasági jelentésből az is kiderült, hogy Maros megyében még az év első két hónapjához viszonyítva is csökkent a termelés. Ez elsősorban a márciusi eseményeknek tudható be, valamint az általánosan jellemző nyersanyaghiánynak.¹⁸⁶

A márciusi események nyomán beállt gazdasági káoszt a megyei üzemek, gyárak vezetősége még március végén, közös közleménnyel igyekeztek megszüntetni: a munka felvételére kérte a dolgozókat és betiltotta a politikai tevékenységet minden gazdasági egységben.¹⁸⁷ Ennek ellenére ellenőrizetlen, kósza hírek még hosszú hetekig tartották izgalomban a várost és a környék közvéleményét.¹⁸⁸

Április elején kezdődött a március 20-i eseményekben való részvétellel vádolt hét, roma (Greui Béla, Horváth István, Puczi Kozák Béla, Puczi Kozák Sándor, Gheorghe Carculea, Puczi Kozák Ernő) pere.¹⁸⁹ A város központját még néhány napig megszálló román tüntetők és a bírósági tárgyalás tovább rontotta a lakosság, elsősorban a magyarság soraiban tapasztalható nyomasztó közhangulatot. A bíróság elsősorban roma és magyar nemzetiségű személyeket ítélte el és szabott ki rájuk kisebb-nagyobb büntetéseket, ugyanakkor részrehajlása látványos volt, ugyanis jóformán eltekintett a román nemzetiségűek által elkövetett cselekményektől.¹⁹⁰

A *Népújság* április eleji ankétja nyomasztó közhangulatról számolt be a városban. A nyolcvanas években jelentkező kivándorlási hullám új szakasza kezdődött el. Elsősorban a március 20-i eseményekben részt vevő, s az állami megtorlásoktól tartó résztvevők egy része döntött az eltávozás mellett. Markó Béla a *Népújság* április 12-i számában a demokráciában való bizalommal és hittel igyekezett érvelni és otthonmaradásra bírni a város magyarságát.¹⁹¹ A kivándorlás ekkor már tömeges jelleget öltött.¹⁹²

A marosvásárhelyi eseményekről szakértői jelentések is készültek. A NEIT által, március 20-án este felállított vizsgálóbizottság, amelyet március 28-ig Gelu Voican Voiculescu és N. S. Dumitru, majd azt követően Ion Mânzatu vezetett, zárójelentését 1991 januárjában fogadták el. A bizottság tagjai január 15-én mutatták be a szöveget a parlamentben, azonban sosem hozták nyilvánosságra.

185 A NEIT MMIT 1990. április 11-i ülése. *AJCM*, 36/1990. leltári szám, 6. dosszié, 336. f.

186 A NEIT Maros Megyei Tanácsának ülése. 1990. április 5. *AJCM*, 36/1990. leltári szám, 6. dosszié, 325–333. f.

187 *Népújság*, 1990. március 30.

188 Gheorghe Gamba rendőrfőnök június 22-i jelentése alapján Maros megyében még létező híreszteléseket (pl. hogy az IMATEX-ben fegyvereket gyártanak, felvásárolják a késeket) ellenőrizték, hamisnak bizonyultak. Kivonat Gheorghe Gamba rendőrpárancsnok beszámolójából. *AJCM*, 36/1990. leltári szám, 6. dosszié, 383. f.

189 *Népújság*, 1990. április 3.

190 A bírósági ítéletekről lásd a későbbiekben, a kérdésnek szentelt alfejezetet.

191 *Népújság*, 1990. április 12.

192 *Népújság*, 1990. április 19.

Az 58 oldalas, több melléklettel ellátott dokumentum történelmi folyamatként értelmezte az eseményeket és elsősorban az ok-okozati összefüggések feltárására vállalkozott.¹⁹³

Konkrét személyekre, esetleges felelősökre nem történt utalás egyik részről sem, annak ellenére, hogy akadnak szövegvonatkozások a személyi felelősségre (pl. a Görgény-völgyiek mozgósítása). Egyértelmű, hogy a jelentés nem a konkrét felelősök kiderítését és a későbbi elszámoltatáshoz szükséges dokumentáció oknyomozó összegyűjtését tűzte ki céljául, hanem egy, a két etnikumot többé-kevésbé pacifikáló narratívát próbált előállítani.¹⁹⁴

Az események utóhatásaként értelmezendő a Román Hírszerző Szolgálat (Serviciul Român de Informare, SRI) megszervezése. Köztudott, hogy a forradalom során hatalomra kerülő NMF, a hadsereg alárendeltségébe helyezte a Szekuritátét, amelynek alkalmazottai december 23-tól kezdve három hónapig fizetést kaptak és egyesek közülük ezen időszakban is aktívak maradtak. A három hónap letelte után, csupán néhány nappal a marosvásárhelyi eseményeket követően, március 26-án a 181. számú rendelettel megalapították az új hírszerző szolgálatot. Virgil Măgureanu a román parlamentben bemutatott beszámolójában indokolta meg a SRI megszervezését. A terrorizmus és gazdasági kémkedés veszélye mellett, arra is hivatkozott, miszerint fennáll annak a veszélye, hogy külföldi felforgató elemek épülhetnek be a nemzeti kisebbségek szervezeteibe, és destabilizációt provokálnak: autonómiára törekvő, szeparatizmust gerjesztő törekvések szolgálatába állítva a kisebbségi szervezeteket.¹⁹⁵

A SRI márciusi megszervezését többen is a marosvásárhelyi eseményekkel hozták közvetlen összefüggésbe.¹⁹⁶ Ugyanakkor több, egykori magas tisztséget betöltő román politikus azt állítja, hogy a hírszolgálat szervezése már sokkal korábban, januárban elkezdődött.¹⁹⁷ Tény az, hogy négy nap alatt nem lehet megszervezni egy titkosszolgálatot. De az is világos, hogy a nemzetiségi kérdés biztonságpolitikai kezelése hivatalosan is egyik alapindokként szerepelt a SRI megszervezésében. A magyar közösség egész Erdélyre kiterjedő mozgalma és annak Marosvásárhelyen tetőző eseménysorozata indokot szolgáltatott nagymértékben a Szekuritátéra épülő új szervezet létrehozására, az egykori nemzetiségi ügyekkel foglalkozó személyzet reaktiválására.¹⁹⁸ A Szekuritáté egykori Maros

193 Bernády György *Közművelődési Alapítvány Dokumentációs tára*.

194 A márciusi konfliktusról még készült néhány helyi és nemzetközi jelentés. Ion Mánzatu professzor nem értett egyet a bizottság előző jelentésével, külön jelentést állított össze. A Helsinki Egyezmény rendelkezéseinek betartása és ellenőrzése végett létrehozott *Helsinki Watch*, Holly Carter és Robert Levy ügyvédek szerkesztésében, 1990 májusában saját jelentést publikált, amelyben etnikai konfliktusként nevezte meg a marosvásárhelyi eseményeket. Jelentést fogalmazott meg a Nemzetközi Emberjogi Szövetség is, amelynek képviselői április 21–26. között vizsgálgódtak Marosvásárhelyen. A jelentés erőteljesebben emeli ki a manipulációt, a félrevezető tájékoztatást, az információs ködösítés szerepét és előre kitervelt szándékokról beszélt. Novák – László: *A szabadság terhe...i. m.*, 179–181.

195 MNL OL, KÜM-TÜK, Románia, 1990, 66. doboz, 003578.

196 Miholcsa Gyula: *Marosvásárhely fekete márciusa*. Dokumentumfilm, 5. rész. *Raport final*. Comisia Prezidentială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România. Editori: Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrinca, Cristian Vasile. Editura Humanitas, București, 2008.

197 Interjú Petre Romannal, Nicolae Ulieruval és Virgil Măgureanuval. Az interjúkat Cornel Mihalache és Bereczki Edit készítették. Az interjúkat a szerzők tulajdonában vannak.

198 Petre Roman állítása szerint a személyzet 90%-a a Szekuritátéból került ki. Uo.

megyei alkalmazottjai is hasznot húztak a marosvásárhelyi eseményekből, amelyek a hatalom és a titkosszolgálat logikájából kiindulva őket igazolták.¹⁹⁹

A március 19–20-i események értelemszerűen fontos szerepet játszottak a közelgő, első szabad parlamenti választások előkészületeiben, a helyi politikai erőviszonyok alakulásában. A márciusi erőszakhullám jelentősen átrajzolta a február közepén, a NEIT létrehozásával kialakult politikai palettát. Az etnikai konfliktus kialakulását megelőzni, majd azt megfékezni képtelen ideiglenes megyei és városi vezetőség többségét már a bukaresti kivizsgáló bizottság ténykedése alatt leváltották. A konfliktus utáni tárgyalásokat pedig már az RMDSZ és a VR képviselői bonyolították le. Lemondásra kényszerültek a NEIT megyei és marosvásárhelyi elnökei (Ioan Scriciu, Ioan Judea), illetve azok az alelnökök, vezetőségi tagok, akik személye hangsúlyosabban szövefőződött a márciusi eseményekkel (Kincses Előd, Jakabffy Attila).²⁰⁰ Megerősödött az RMDSZ²⁰¹ és a magyar próbálkozásoknak ellenálló, a magyar kísérletek megátolására szerveződött VR holdudvarában kialakult politikai formáció(k).²⁰² A helyi politikai életet és a választási előkészületeket egyértelműen a két szervezet és a márciusi események és a későbbi tárgyalások során reflektorfénybe került vezetők (Borbély László, Frunda György, Radu Ceontea, Dumitru Pop stb.) dominálták. A helyi politikai életben a román pártok közül az Alianța Uniunii Române (Román Nemzeti Egység) mellett a februárban politikai párttá átalakult Frontnak sikerült nagyobb tömegbázist megőriznie. Marosvásárhely, mint említettük, már a rendszerváltás utáni első napoktól kezdődően fontos, szimbolikus helyet foglalt el a romániai magyarság érdekvédelmi küzdelmében. A márciusi történések, a település frontvárossá válása megerősítette az RMDSZ helyi képviselőinek a szervezet központi vezetésében betöltött szerepét is. A Maros megyei politikusok (Markó Béla, Frunda György, Borbély László, Kelemen Attila) a kilencvenes évek elejétől jelentős szerepet tölthettek be a szervezet életében, politikai, ideológiai irányvonalának alakításában.

Március 29-én megalakult a Maros Megyei Választási Bizottság, amely 11 tagot számlált. Elnöke Horea Iancu Banciu volt. Április 25-én és 26-án közzétették a Maros megyei szenátusi, illetve képviselőjelöltek listáját. A megyéből összesen 20 szervezet állított jelöltet, valamint három független is indult a választásokon. Az RMDSZ jelöltjei Maros megyében Borbély László, Zsigmond László, Frunda

199 A legújabb kutatásokból kiderült, hogy a márciusban megalakuló SRI Maros megyei szervezetében több olyan egykori szekuritátés tiszt is tovább folytatta titkosszolgálati karrierjét, aki 1989 előtt a nemzetiségi kérdéskörben tevékenykedett.

200 Ezen vezetők közül, habár mindannyian próbálkoztak, senkinek sem sikerült a későbbiekben hosszú távú és eredményes politikai karriert befutnia. Kincses Előd 1990-es jelölését a román pártok részéről benyújtott óvás akadályozta meg. Judea és Scriciu is próbálkoztak politikai karrierrel, de nem sikerült komolyabb pozíciókat elérniük.

201 Időközben megalakult a Romániai Magyar Kereszténydemokrata Párt marosvásárhelyi fiókszervezete is, amely azonban nem tett szert jelentősebb politikai támogatottságra. Az Ideiglenes Intéző Bizottság tagjai: Apor Csaba, Bandi Kati, Kasler Péter, Miholcsa József, Ötvös György, Szabó Béla, Szabó István, Varga László. In: *Népújság*, 1990. április 18.

202 A VR-ben és annak holdudvarában tevékenykedő csoportok 1990-ben először az AUR (Alianța pentru Unitatea Românilor – a Románok Egységéért Szövetség) színeiben méretkeztek meg, majd az év második felében megalakult a PUNR (Partidul Unității Naționale Române – Román Nemzeti Egység Pártja). A VR egyik meghatározó vezetője, Radu Ciontea az AUR színeiben lett parlamenti képviselő, majd a PUNR színeiben szenátor.

György, Kerekes Károly, Németh János, Ábrám Zoltán, Ilyés Kinga, Fülöp Dénes, Pongrácz Antal Sándor voltak.²⁰³

A VR (AUR) és a Front szinte teljes mértékben kisajátította a megye román lakossága képviselőitől folytatott politikai küzdelmet. Nagyszámú és utcai megmozdulásokra is jól mozgósítható táborral rendelkeztek, főleg a VR. Például amikor május első felében Ioan Rațiu, a Nemzeti Parasztpárt elnöke választási gyűlést tartott Marosvásárhelyen, beszédét többször is megzavarták az Iliescut és a Vatrát éltető személyek. Ugyancsak ellentüntetők zavarták meg a December 21. szervezet marosvásárhelyi csoportja által, a kommunista visszarendeződés ellen szervezett tüntetést.²⁰⁴ A Front által május 16-án szervezett nagygyűlésen viszont több ezren vettek részt és incidensek nélkül zajlott le.²⁰⁵

Az 1989 utáni első szabad romániai parlamenti választások Maros megyei eredményeit május 23-án tették közzé. Az elnökválasztást országos szinten megnyerő Ion Iliescu (85%) a megyében leadott szavazatok 60,35%-át szerezte meg. Radu Câmpeanu (Nemzeti Liberális Párt) 36,79%-ot, Ion Rațiu pedig (Nemzeti Parasztpárt) 2, 86%-ot szerzett. A Szenátusra és a Képviselőházra leadott voksok a következőképpen oszlottak meg: RMDSZ 42,51%, AUR 34,36%, NMF 16, 52% (Szenátus), valamint: RMDSZ 41,96%, AUR 34,39%, NMF 14,24%, NLP 1,73%, KDNP 0,89%. A Maros megyéből megválasztott szenátorok névsora a következőképpen alakult: Markó Béla (RMDSZ), Radu Ceontea (AUR), Valer Galea (NMF). A Képviselőházba a következő Maros megyei jelöltek kerültek be: Borbély László, Zsigmond László, Frunda György, Kerekes Károly (RMDSZ), Pop Dumitru, Petru Coriolan, Burca Petru (AUR), Corneliu Moldovan (NMF).²⁰⁶

203 *Népújság*, 1990. április 26.

204 *Népújság*, 1990. május 11.

205 *Népújság*, 1990. május 17.

206 *Népújság*, 1990. május 23.